

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ
ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ

Διπλωματική Εργασία

ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

της

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΣ

Επιβλέπων Καθηγητής: ΓΚΙΝΟΓΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στο
Μεταπτυχιακό πρόγραμμα "Εφαρμοσμένη Λογιστική και Ελεγκτική"

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2018

Δημητροπούλου Δήμητρα, 2018

Η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστική πνευματική εργασία του δημιουργού της, για τη συγγραφή της οποίας δε χρησιμοποιήθηκε ολόκληρο ή μέρος έργου, οι ιδέες και οι αντιλήψεις άλλου δημιουργού, χωρίς να γίνεται αναφορά στην πηγή προέλευσής τους.

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται σε αυτούς που με στήριξαν και ήταν δίπλα μου όλο αυτό το χρονικό διάστημα, οικογένεια και φίλους.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή Κύριο Γκίνογλου Δημήτριο, καθώς και τον καθηγητή Κύριο Ταχυνάκη Παναγιώτη για την πολύτιμη συμβολή του στη συγγραφή της παρούσας εργασίας.

Τέλος θέλω να ευχαριστήσω το σύνολο των διδασκόντων καθηγητών του Μεταπτυχιακού προγράμματος Εφαρμοσμένη Λογιστική και Ελεγκτική που συνετέλεσαν στην επιτυχή ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού μου τίτλου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αναμφισβήτητα μείζον θέμα τόσο στην παγκόσμια οικονομία όσο και στην οικονομία της Ελλάδας αποτελεί η φορολογία και τα συναφή αντικείμενα μελέτης, έρευνας και τα φαινόμενα αντιδράσεων σε αυτή. Η Φοροδιαφυγή είναι ένα σύγχρονο, σύνθετο και διαρθρωτικό φαινόμενο, το οποίο συμβάλλει στη μείωση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας και τη διεύρυνση της κοινωνικής ανισότητας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η φοροδιαφυγή στρεβλώνει την κατανομή και την αναδιανομή των οικονομικών πόρων βραχυχρόνια και μακροχρόνια.

Προσεγγίζοντας το φαινόμενο της Φοροδιαφυγής από όλες τις πλευρές ενδιαφέροντος (υποκείμενα, φορολογική διοίκηση, ελεγκτές, περιβάλλον) και από την εμφάνισή του (αντικείμενα, αιτίες, μέσα) μέχρι την πρόληψη και αντιμετώπισή του με φορολογική συνείδηση και κίνητρα συμμόρφωσης, γίνεται κατανοητό το εύρος και η σπουδαιότητα αυτού και της μελέτης του. Εδώ εισάγεται η έννοια της Ηθικής, δηλαδή της Φορολογικής Ηθικής και Δεοντολογίας που αποτελεί οδηγό στην προσέγγιση της ανάλυσης της συμπεριφοράς (στάσης) των σχετιζομένων μερών, των αντιδράσεων σε αυτές και των προϋποθέσεων ύπαρξης ενός υγιούς φορολογικού περιβάλλοντος.

Επιπλέον δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο ρόλο των φορολογούμενων, των δημοσίων λειτουργών, αλλά και τη συμβολή του ελεγκτικολογιστικού επαγγέλματος, κατά τη γένεση, την εξέλιξη, την πρόληψη και την απαραίτητη αποκάλυψη και αντιμετώπιση των φαινομένων μη-συμμόρφωσης, όπως η Φοροδιαφυγή.

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ	ii
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iv
ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΩΝ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΩΝ	viii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	ix

ΚΕΦΑΛΑΙΟ1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Αντικείμενο και Σκοπός Διατριβής	1
1.2. Εισαγωγικές Έννοιες και Προσέγγιση	2
1.3. Δομή της Διατριβής	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Επισκόπηση Βασικών Πηγών	11
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΜΗ-ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

3.1. Φορολογία και Φορολογικό Σύστημα	15
3.2. Νομοθετικό και Ρυθμιστικό Πλαίσιο	18
3.3. Μη-Συμμόρφωση και Πεδία Φοροδιαφυγής	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΡΑ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

4.1. Ενθάρρυνση της Μη-Συμμόρφωσης	25
4.2. Αιτίες Φοροδιαφυγής	27
4.3. Κίνητρα Φοροδιαφυγής	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

5.1.Φορολογική Ηθική.....	32
5.2. Κώδικες Δεοντολογίας.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

6.1. Η Τυπική Προσέγγιση	42
6.1.1. Ο Φορολογικός Έλεγχος στην Ελλάδα.....	45
6.1.2. Κίνητρα Φορολογικής Συμμόρφωσης	48
6.2. Μία Μη Τυπική Προσέγγιση	50
6.3. Διαμόρφωση Φορολογικής Συνείδησης.....	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ
ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

7.1. Συμπεράσματα.....	57
7.2. Προοπτική – Προτάσεις	58

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσσες Πηγές	61
Ελληνικές Πηγές	63

ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΩΝ

- A.E.Π. : Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
E.E. : Ευρωπαϊκή Ένωση
Δ.Λ.Π. : Διεθνές Λογιστικό Πρότυπο
Δ.Ο.Υ. : Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία
E.E.T.H.Δ.Ε. : Έκτακτο Ειδικό Τέλος Ηλεκτροδοτούμενων Δομημένων Επιφανειών
E.Λ.Τ.Ε. : Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων
Κ.Ν. : Κωδικοποιημένος Νόμος
Κ.Φ.Δ. : Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας
Ν. : Νόμος
Ο.Ε.Λ. : Ορκωτός Ελεγκτής Λογιστής
Ο.Ο.Σ.Α. : Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π.Δ. : Προεδρικό Διάταγμα
ΠΟΛ. : Πολυγραφημένη Υπουργική Εγκύκλιος
Π.Ε.Κ. : Περιφερειακό Ελεγκτικό Κέντρο
Σ.Ο.Ε.Λ. : Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών
Τ.Τ.Ε. : Τράπεζα της Ελλάδος
ΥΠ.ΟΙΚ. : Υπουργείο Οικονομικών
Φ.Π.Α. : Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
- A.T.O. : Australian Taxation Office (Φορολογική Αρχή Αυστραλίας)
G20 : Group of Twenty (Ομάδα των Είκοσι – διεθνές φόρουμ κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών των 20 μεγάλων οικονομιών)
I.F.A.C. : International Federation of Accountants
(Διεθνής Ομοσπονδία Λογιστών)
O.E.C.D. : Organisation for Economic Co-operation and Development (Ο.Ο.Σ.Α.)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΩΝ

ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ 1.1.

Βασικές Αρχές Φορολογίας 6

ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ 1.2.

Μοντέλο Φορολογικής Συμμόρφωσης της Α.Τ.Ο. 7

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΓΡΑΦΗΜΑ 3.1.

Συνολικός φορολογικός συντελεστής % των κερδών 17

ΓΡΑΦΗΜΑ 3.2.

Παραοικονομία ως Ποσοστό του ΑΕΠ 2015, ΕΕ-28 24

ΓΡΑΦΗΜΑ 5.1.

Φορολογική ηθική σε Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και Ευρώπη 35

ΓΡΑΦΗΜΑ 5.2.

Φορολογική ηθική ανά γεωγραφική περιοχή 37

ΓΡΑΦΗΜΑ 6.1.

Δηλωθείσα αξία φορολογικών αναμορφώσεων 2010 – 2011 47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αρχικά και για την αποτελεσματικότερη μελέτη και κατανόηση των γραφομένων στην παρούσα διπλωματική εργασία παρατίθενται ο σκοπός αυτής, ορισμένες εισαγωγικές έννοιες και ο τρόπος προσέγγισης του θέματός της, καθώς και η δομή της. Με αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο ο αναγνώστης θα μπορέσει να σχηματίσει την απαραίτητη βάση για τον εντοπισμό της ουσίας του θέματος, των στόχων κάθε ενδιαφερόμενης και σχετιζόμενης οντότητας και των αλληλεπιδράσεων που δημιουργούνται και διαμορφώνουν το σχετικό περιβάλλον.

1.1. Αντικείμενο και Σκοπός Διατριβής

Φορολογία είναι η επιβολή υποχρεωτικής οικονομικής συνεισφοράς υπέρ του κράτους ώστε αυτό να συγκεντρώσει τους οικονομικούς πόρους που απαιτούνται για την κάλυψη των δαπανών για τις δραστηριότητες του. Η φορολογία σκοπεύει αρχικά στη χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής, έπειτα στην ενίσχυση και σταθεροποίηση της οικονομικής ανάπτυξης και τέλος στην ανακατανομή του πλούτου για τη μείωση των ανισοτήτων. Η φορολογία αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα των δημόσιων φορέων σε όλες τις χώρες του κόσμου καθώς τα έσοδα μέσω των υποχρεωτικών φόρων των φυσικών και νομικών προσώπων αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή των δημοσίων εσόδων και ιδιαίτερα στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες (Braithwaite, 2002).

Είναι επόμενο λοιπόν η φορολογία να αποτελεί σπουδαίο αντικείμενο μελέτης διαχρονικά και βασικό στοιχείο διαμόρφωσης οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και άλλων δεδομένων. Σε ένα πλαίσιο όπου πολλές κυβερνήσεις πρέπει να ανταπεξέλθουν με λιγότερα έσοδα, λόγω αυξημένων δαπανών και δημοσιονομικών περιορισμών, η αύξηση των εσόδων παραμένει η πιο σημαντική λειτουργία των φόρων, οι οποίοι χρησιμεύουν ως το κύριο μέσο χρηματοδότησης δημόσιων αγαθών, όπως η διατήρηση της δημόσιας τάξης και οι δημόσιες υποδομές. Ωστόσο ένα από τα κυριότερα προβλήματα που συναντούν οι κρατικές αρχές στο πλαίσιο της δράσης

τους για δημοσιονομική ομαλότητα και ανάπτυξη είναι η **φοροδιαφυγή**. Πράξεις φοροδιαφυγής αποτελούν η απόκρυψη φορολογητέας ύλης, είτε παραλείποντας τη δήλωσή της, είτε δηλώνοντάς τη με ανακριβή στοιχεία, η έκδοση και η αποδοχή πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων, το λαθρεμπόριο και άλλες ενέργειες που στερούν από ένα κράτος εισπρακτέους δασμούς, φόρους και λοιπά έσοδα.

Συνεπώς κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη του φορολογουμένου με σκοπό τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης ή της αποφυγής καταβολής βεβαιωμένου φόρου αποτελεί περίπτωση μη-συμμόρφωσης. Η παρούσα εργασία έχει σκοπό τη μελέτη του διαχρονικού φαινομένου της φοροδιαφυγής (taxevasion) και της διαμόρφωσης της φορολογικής ηθικής (taxmorale/ethics) σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Παράλληλα με το αυξανόμενο ενδιαφέρον για το θέμα της φοροδιαφυγής, σχετικές πτυχές όπως η διαφθορά, το ξέπλυμα χρήματος και η παραοικονομία είναι αλληλοσχετιζόμενα για πολλά από τα σύγχρονα οικονομικά προβλήματα (Pickhardt et al., 2014). Οι λόγοι μελέτης του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι προφανείς και σχετίζονται με την επίδρασή της στις αρχές και τους σκοπούς της φορολογίας, την κοινωνική ευημερία, την οικονομική ανάπτυξη και παραγωγικότητα και τα δημοσιονομικά έσοδα και κατ' επέκταση την αποτελεσματικότητα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

1.2. Εισαγωγικές Έννοιες και Προσέγγιση

Λαμβάνοντας υπόψη, όπως αναφέρθηκε ήδη, ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να εξασφαλίσουν ένα ορισμένο επίπεδο εσόδων, το οποίο εξαρτάται από τις ευρύτερες οικονομικές και δημοσιονομικές πολιτικές της, υπάρχουν ορισμένοι γενικοί παράγοντες της φορολογικής πολιτικής, οι οποίοι παραδοσιακά καθοδηγούσαν την ανάπτυξη φορολογικών συστημάτων. Αυτές οι θεμελιώδεις αρχές περιλαμβάνουν (OECD Publishing, 2014) την **ουδετερότητα**, την **αποδοτικότητα**, τη **βεβαιότητα** και την **απλότητα**, την **αποτελεσματικότητα** και τη **δικαιοσύνη**, καθώς και την **ευελξία**. Η αρχή της **ισότητας** αποτελεί επίσης σημαντικό παράγοντα διαπνέοντας όλο το πλαίσιο ενός συστήματος φορολογικής πολιτικής. Παράλληλα, όσο περισσότερο εξετάζονται επιμέρους θέματα, μπορεί κανείς να προσθέσει αρχές όπως

του ευχερούς ελέγχου της επιβαλλόμενης φορολογίας και της αποφυγής της διπλής φορολογίας.

Στη Φορολογία λοιπόν οι βασικές αρχές της είναι οι κανόνες και τα αξιώματα που πρέπει να χαρακτηρίζουν ένα φορολογικό σύστημα για να είναι δίκαιο και αποδοτικό. Οι αρχές αυτές, ορίζονται αρχικά από τη συνταγματική νομοθεσία, η οποία όχι μόνο επιδιώκει να προστατεύσει το φορολογούμενο φυσικό ή νομικό πρόσωπο, αλλά και κατευθύνει την μετέπειτα φορολογική νομοθεσία σε διατάξεις και ρυθμίσεις που στοχεύουν στη φορολογική δικαιοσύνη. «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους» σύμφωνα με το Σύνταγμα. Η αρχή της φορολογικής, και κατ' επέκταση της νομικής ισότητας των πολιτών υπαγορεύει την ομοιόμορφη μεταχείρισή τους από την πλευρά του κράτους και αποτελεί τη γενική προϋπόθεση / αρχή της φορολογίας.

- **Ισότητα** : Σε φορολογία πρέπει να υπόκεινται όλοι οι πολίτες, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του καθενός. Η αρχή της φορολογικής ισότητας περιλαμβάνει δύο σημαντικές παραμέτρους και επιμέρους αρχές, την καθολικότητα του φόρου και τη φοροδοτική ικανότητα του υπόχρεου φορολογούμενου. Δύσκολος αλλά αναγκαίος συνδυασμός για να μην προκύπτουν αρνητικά φαινόμενα και αντιδράσεις στην κοινωνία. Καθολικότητα σημαίνει ότι η φορολογική υποχρέωση είναι γενική και επιβαλλόμενη βάσει γενικών κριτηρίων, χωρίς εξαιρέσεις, πλην εκείνων που εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον. Φοροδοτική ικανότητα είναι το μέτρο της αντοχής και των ορίων των εισοδημάτων του φορολογούμενου, ώστε μετά τη μείωσή τους από την επιβολή του φόρου να απομένουν ικανοί πόροι για την αξιοπρεπή διαβίωσή του. Η ισότητα μπορεί επίσης να αναφέρεται σε ισότητα μεταξύ χωρών. Ως θεωρία, η ισότητα μεταξύ των χωρών αφορά την κατανομή των εθνικών κερδών και ζημιών σε διεθνές επίπεδο και έχει ως στόχο να εξασφαλίσει ότι κάθε χώρα θα λαμβάνει ένα δίκαιο μερίδιο των φορολογικών εσόδων από διασυνοριακές συναλλαγές.

- **Ουδετερότητα**: Η φορολογία πρέπει να επιδιώκει να είναι ουδέτερη και δίκαιη μεταξύ των διάφορων μορφών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Μία ουδέτερη φορολογία συμβάλει στην αποτελεσματικότητα εξασφαλίζοντας την επιτυχία της βέλτιστης κατανομής των μέσων παραγωγής. Η ουδετερότητα συνεπάγεται ότι το

φορολογικό σύστημα αυξάνει τα έσοδα μειώνοντας ταυτόχρονα τις διακρίσεις υπέρ ή κατά οποιασδήποτε συγκεκριμένης οικονομικής επιλογής. Αυτό συνεπάγεται ότι οι ίδιες αρχές της φορολογίας πρέπει να εφαρμόζονται σε όλες τις μορφές επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αντιμετωπίζοντας παράλληλα ειδικές περιπτώσεις που ενδέχεται να υπονομεύσουν την ισότιμη και ουδέτερη εφαρμογή αυτών των αρχών.

- **Αποδοτικότητα:** Το κόστος συμμόρφωσης για τις επιχειρήσεις και το διοικητικό κόστος για τις κυβερνήσεις θα πρέπει να ελαχιστοποιούνται όσο το δυνατόν περισσότερο. Η αρχή της προσφορότητας του φόρου πλέον εξυπηρετείται και μέσω της ανάπτυξης των ηλεκτρονικών μέσων και του διαδικτύου. Η αρχή αυτή προσδιορίζει την καταβολή του φόρου με όσο το δυνατόν μικρότερο διαχειριστικό κόστος και όχληση του υπόχρεου. Είναι γεγονός ότι σε αυτόν τον τομέα σημειώνεται σημαντική πρόοδος ενισχύοντας μια αισιόδοξη προοπτική.

- **Βεβαιότητα και απλότητα:** Σύμφωνα με το Σύνταγμα «φόρος ή άλλο οποιοδήποτε οικονομικό βάρος δεν μπορεί να επιβληθεί με νόμο αναδρομικής ισχύος που εκτείνεται πέρα από το οικονομικό έτος το προηγούμενο εκείνου, κατά το οποίο επιβλήθηκε». Βεβαιότητα είναι η αρχή που ορίζει ότι ο φόρος πρέπει να είναι γνωστός εκ των προτέρων, τόσο ως προς την ύπαρξη και τον τρόπο επιβολής του, όσο και ως προς το ύψος του. Κάτι που προϋποθέτει σταθερή φορολογική νομοθεσία, χωρίς ευκαιριακές μεταβολές και χωρίς αναδρομικότητα. Οι κανόνες πρέπει να είναι σαφείς και κατανοητοί. Η πολυπλοκότητα ευνοεί τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό και την τάση για αποφυγή ή διαφυγή του φόρου. Η απλότητα του φόρου, ήτοι τόσο το αντικείμενο του φόρου, όσο και ο υπολογισμός, αλλά και η διαδικασία βεβαίωσης και είσπραξης αυτού πρέπει να χαρακτηρίζονται από απλότητα και σαφήνεια χωρίς να αφήνουν περιθώρια παρερμηνειών, από τους υπόχρεους φορολογούμενους και από τα ελεγκτικά όργανα.

- **Αποτελεσματικότητα και δικαιοσύνη:** Η φορολογία θα πρέπει να αποφέρει το σωστό ποσό φόρου εγκαίρως, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τη διπλή φορολογία και την ακούσια μη φορολόγηση. Επιπλέον, πρέπει να ελαχιστοποιηθούν οι δυνατότητες μη καταβολής φόρου. Αν υπάρχει μια κατηγορία φορολογουμένων που τεχνικά είναι υποκείμενοι σε φόρο, αλλά δεν απαιτείται ποτέ η καταβολή του φόρου λόγω

αδυναμίας να τους το επιβάλουν, τότε το φορολογούμενο κοινό μπορεί να θεωρήσει το φόρο άδικο και αναποτελεσματικό. Ως αποτέλεσμα η πρακτική δυνατότητα εφαρμογής των φορολογικών κανόνων αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τους φορείς χάραξης πολιτικής. Επιπλέον, επειδή επηρεάζει την εισπραξιμότητα και τη διαχειρισσιμότητα των φόρων, η δυνατότητα επιβολής των φορολογικών κανόνων είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του φορολογικού συστήματος.

● Ευελιξία: Τα συστήματα φορολόγησης πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτα και δυναμικά ώστε να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές και εμπορικές εξελίξεις. Είναι σημαντικό το φορολογικό σύστημα να είναι δυναμικό και ευέλικτο ώστε να ανταποκρίνεται στις τρέχουσες ανάγκες των κρατών όσον αφορά τα έσοδα, ενώ παράλληλα να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες σε συνεχή βάση. Αυτό σημαίνει ότι τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του συστήματος πρέπει να είναι ανθεκτικά σε ένα μεταβαλλόμενο πλαίσιο πολιτικής, αλλά και δυναμικά ώστε να επιτρέπουν τις κυβερνήσεις να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές και εμπορικές εξελίξεις, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι μελλοντικές εξελίξεις είναι συχνά δύσκολο να προβλεφθούν.

Η αρχή του ευχερούς ελέγχου της επιβαλλόμενης φορολογίας, σημαίνει ο φορολογούμενος, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, πρέπει να κατέχει τα απαραίτητα νομικά όπλα, μέσω των οποίων να είναι σε θέση χωρίς δαπάνες, να αμύνεται κατά των τυχόν λαθών, παραλείψεων ή αυθαιρεσιών της φορολογικής αρχής. Να μην παραιτείται, δηλαδή από την υποβολή ένστασης ή προσφυγής, υπό το φόβο ότι το κόστος της επιλογής αυτής θα του στερήσει την οικονομική ωφέλεια της όποιας επιτυχούς έκβασης της υπόθεσης.

Τέλος η αρχή της αποφυγής της διπλής φορολογίας, φαίνεται να είναι μία επιμέρους αρχή της αποτελεσματικότητας και της δικαιοσύνης και δυστυχώς ίσως είναι η πλέον καταπατημένη αρχή, αφού πολλοί φόροι επιβάλλονται σε ήδη φορολογημένες αξίες με την αιτιολογία των έκτακτων καταστάσεων. Η αρχή επιτάσσει ότι κανένας φορολογικός νόμος δεν πρέπει να αποτρέπει την αφαίρεση ποσού φόρου από εισόδημα, προκειμένου να επιβληθεί άλλος φόρος επί αυτού, κάτι που εντέλει συμβαίνει και δη στη χώρα μας.

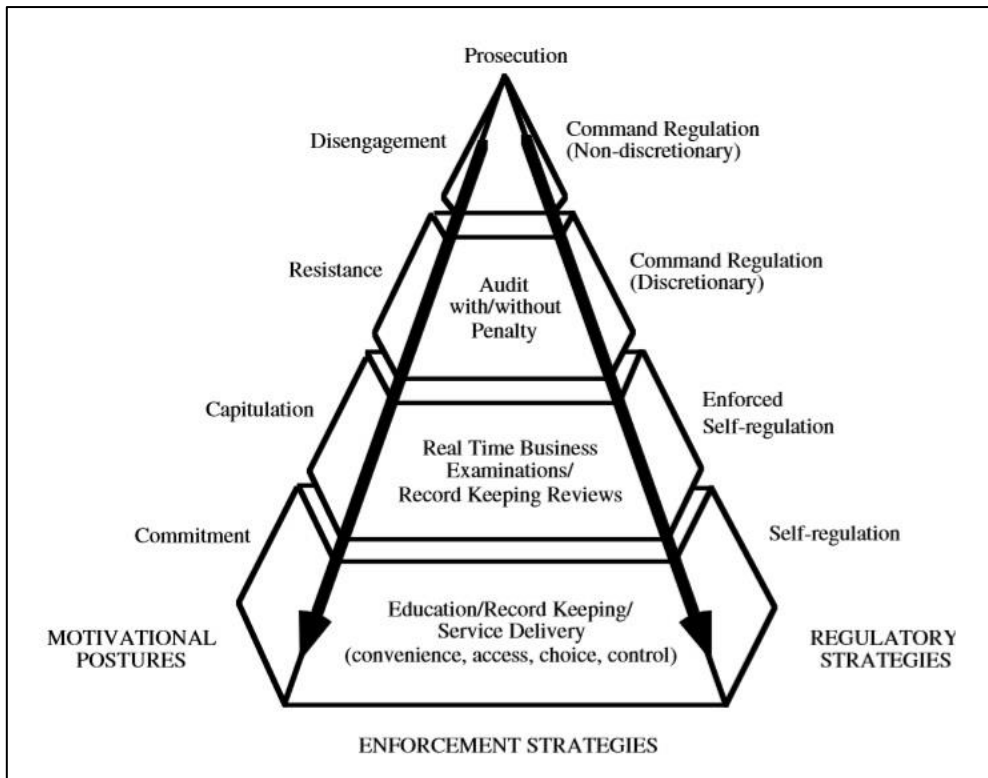
Βασικές Αρχές Φορολογίας	
Ι Σ Ο Τ Η Τ Α	
ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑ	
ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ	
ΕΥΕΛΙΞΙΑ	
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ και ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ	ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ και ΑΠΛΟΤΗΤΑ
Αποφυγή διπλής φορολογίας	Ευχερής έλεγχος

Απεικόνιση 1.1. Βασικές Αρχές Φορολογίας

◆ Προσέγγιση του θέματος

Η μελέτη του θέματος της εργασίας αναπτύσσεται θέτοντας αρχικά μία **βάση προσέγγισης** κι ένα πλαίσιο εξέτασης των επιμέρους θεμάτων, απαραίτητων για μία σφαιρική εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης και των ενδεχόμενων προοπτικών. Το φορολογικό περιβάλλον, η γένεση της φοροδιαφυγής, η ηθική και δεοντολογία, καθώς και η αντιμετώπιση του φαινομένου, περιγράφονται όχι μόνο με βάση τα τυπικά, εμπειρικά και συμβατικά δεδομένα, αλλά και με τη βοήθεια πιο ιδεατών και θεωρητικών ευρημάτων και απόψεων, διευρύνοντας τους ορίζοντες στην μελέτη των σχετικών θεμάτων και προσφέροντας νέους τρόπους σκέψης στους αναγνώστες και στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα.

Αρχικά δίνεται η δυνατότητα να σχηματοποιήσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα τους τρεις κύριους συντελεστές ενός μοντέλου συμμόρφωσης, δηλαδή τη στάση των φορολογούμενων, τις στρατηγικές επιβολής και τις ρυθμιστικές στρατηγικές (πλευρές της πυραμίδας, Απεικόνιση 1.2.), αλλά και τα διαφορετικά επίπεδα ηθικής στάσης και αντίστοιχης φύσης και ισχύος στρατηγικών αντιμετώπισης.

Απεικόνιση 1.2. Μοντέλο Φορολογικής Συμμόρφωσης της Α.Τ.Ο.

Έχοντας ως βάση την προσέγγιση της φορολογικής συμμόρφωσης της Φορολογικής Αρχής της Αυστραλίας (Α.Τ.Ο.) (Braithwaite, 2002) διακρίνουμε αρχικά τις **κινητήριες στάσεις** (motivational postures) στην αριστερή πλευρά της πυραμίδας του μοντέλου φορολογικής συμμόρφωσης. Αυτές αποτελούν κατηγορίες συμπεριφοράς των φορολογούμενων απέναντι στη φορολογική αρχή. Οι στάσεις περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο οι φορολογούμενοι ελέγχουν το μέγεθος της κοινωνικής απόστασης μεταξύ αυτών και των φορολογικών αρχών και προκαλούν αντίστοιχες στρατηγικές αντίδρασης. Οι **στρατηγικές επιβολής** (enforcement strategies) αποτελούν μία σειρά διαθέσιμων δράσεων των φορολογικών αρχών για την επιβολή και τήρηση της φορολογικής νομοθεσίας. Τρίτος συντελεστής του μοντέλου φορολογικής συμμόρφωσης είναι οι **ρυθμιστικές στρατηγικές** (regulatory strategies) που έχουν να κάνουν με το βαθμό και την ένταση παρέμβασης των αρμόδιων αρχών στη φορολογική ρύθμιση του φορολογούμενου.

Στα πρώτα επίπεδα της **δέσμευσης ή συνθηκολόγησης** (commitment or capitulation), οι φορολογούμενοι είναι ανοιχτοί στο να παραδεχτούν ατασθαλίες, να διορθώσουν λάθη και να συνεχίσουν να τηρούν το νόμο. Αντίστοιχα οι στρατηγικές επιβολής

είναι σχετικά απλές και συνήθειες δραστηριότητες, όπως τακτικές καταγραφές και ενημέρωση-εκπαίδευση (recordkeeping, education), και διεξάγονται απερίσπαστα (convenience, access). Ο στόχος των φορολογικών αρχών καθίσταται όλο και πιο δύσκολος όσο οι φορολογούμενοι θέτουν περισσότερη κοινωνική απόσταση από αυτές. Όταν ο φορολογούμενος κατανοεί την εξουσία των αρχών χωρίς απαραίτητα να παίρνει την πρωτοβουλία για να κάνει τα πράγματα σωστά στο μέλλον, γίνεται συνθηκολόγηση. Όταν ο φορολογούμενος συμμορφώνεται με δική του πρωτοβουλία, η δέσμευση είναι η καταλληλότερη περιγραφή. Αντίστοιχα οι ρυθμιστικές στρατηγικές περιορίζονται στην αυτο-ρύθμιση ή την επιβαλλόμενη αυτορύθμιση (enforced self-regulation) της φορολογούμενης οντότητας.

Αντίθετα, οι στάσεις **αντίστασης και απεμπλοκής** (resistance and disengagement) αντανακλούν μια συνειδητή άρνηση συνεργασίας. Οι δέουσες δράσεις των αρχών για την επίτευξη της συμμόρφωσης πρέπει να είναι πιο μεθοδευμένες από ότι θα ήταν για συνεργάσιμους φορολογούμενους με ελέγχους (audit) με/χωρίς ποινές (with/without penalties) και στοχευμένες ρυθμιστικές εντολές (command regulation). Η πιο δύσκολη κινητήρια στάση για τις αρχές είναι η απεμπλοκή. Εδώ ο φορολογούμενος επιδεικνύει περιφρόνηση για το φορολογικό σύστημα και οι πιθανότητες επιβολής της συμμόρφωσης είναι ελάχιστες. Οι αντίστοιχες ρυθμιστικές στρατηγικές μπορεί να είναι εξίσου αναποτελεσματικές, αφήνοντας τη μη-συμμόρφωση ως μόνη επιλογή με αποτέλεσμα τη δίωξη (prosecution) τη φυλάκιση ή άλλες απαγορεύσεις και κυρώσεις.

Γενικά οι αντιδράσεις των στρατηγικών επιβολής και ρύθμισης, αλλά και η διαμόρφωση και εξέλιξη της δομής του φορολογικού συστήματος (και του μοντέλου συμμόρφωσης) εξαρτώνται από και (πρέπει να) ανταποκρίνονται στη στάση και δράση των φορολογούμενων. Η «**ανταποκρίσιμη ρύθμιση**» (responsiveness regulation) όπως ονομάζεται στη βιβλιογραφία (Braithwaite et al., 2007) είναι μια προσέγγιση που ενθαρρύνει τις φορολογικές αρχές να διαβάζουν τις κινητήριες στάσεις, να κατανοούν τις ευαισθησίες που τις διαμορφώνουν και να προσαρμόζουν ανάλογα τις ρυθμιστικές και κανονιστικές παρεμβάσεις. Παράλληλα, ωστόσο – και αντίστροφα – οι διαδικασίες επιβολής του φόρου μπορούν να επηρεάσουν τη στάση και τη συμμόρφωση. Η ένταση επιβολής των κανόνων, εκτός από τη μείωση της

φοροδιαφυγής, έχει έμμεσο αντίκτυπο στη στάση του κοινού μέσω της βελτίωσης της φορολογικής ηθικής (Filippinetal., 2013).

Με βάση το παραπάνω μοντέλο φορολογικής συμμόρφωσης μπορούμε κατανοήσουμε καλύτερα στην πορεία της εργασίας τις επιμέρους πληροφορίες και καταστάσεις που παρουσιάζονται. Τοποθετώντας πάνω στην πυραμίδα του μοντέλου αρχές, κανόνες, νοοτροπίες, κουλτούρες, επίπεδα ηθικής, κίνητρα, τρόπους αντίδρασης και πολλά άλλα στοιχεία αποκτούμε μία ολοκληρωμένη εικόνα των θεμάτων που τίθενται σε κάθε σημείο της εργασίας.

1.3. Δομή της Διατριβής

Η συλλογιστική πορεία στην προσέγγιση και ανάλυση των δύο κεντρικών αξόνων της εργασίας – Φοροδιαφυγή και Ηθική – αναπτύσσεται ξεχωριστά για τον καθένα, αλλά και συνδυαστικά καθώς παράλληλα επιχειρείται η συσχέτισή τους για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Μέσα από την αναζήτηση και μελέτη σχετικών πηγών πληροφόρησης, συγγραμμάτων, άρθρων, ερευνών, νόμων, δημοσιευμάτων και απόψεων, όπως παρατίθενται και στη βιβλιογραφική επισκόπηση, αλλά και εμπειρικών γνώσεων και δεδομένων που επιβεβαιώνονται από τις πηγές, επιδιώκεται μία σφαιρική προσέγγιση του θέματος.

Η δομή της εργασίας ακολουθεί μία λογική σειρά παράθεσης του πλαισίου μελέτης και των ευρημάτων, σύμφωνα και με τις σχετικές οδηγίες σύνταξης διπλωματικής εργασίας. Έτσι, αρχικά στο εισαγωγικό Κεφάλαιο 1 γίνεται αναφορά σε βασικές έννοιες του θέματος, όπως οι αρχές της Φορολογίας, που θέτουν τις βάσεις μελέτης και στο σκοπό της εργασίας. Στο Κεφάλαιο 2 η βιβλιογραφική επισκόπηση, αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι μιας εργασίας, παραθέτει τις βασικές πηγές άντλησης πληροφοριών για το θέμα. Έπειτα στο Κεφάλαιο 3 η επαφή με τη δομή του φορολογικού συστήματος, το Νομοθετικό και Ρυθμιστικό Πλαίσιο και της περιπτώσεις και τα πεδία μη-συμμόρφωσης, κατατοπίζουν επαρκώς τον αναγνώστη στο κυρίως θέμα της Φοροδιαφυγής. Η προσέγγιση των φαινομένων ενθάρρυνσης, των αιτιών και των κινήτρων της Φοροδιαφυγής που ακολουθούν στο Κεφάλαιο 4 ετοιμάζουν το έδαφος για πιο πρακτικές και συγκεκριμένες ιδέες και απόψεις στη

συνέχεια και στο Κεφάλαιο 5 σχετικά με τη φορολογική ηθική και δεοντολογία. Τέλος στο Κεφάλαιο 6 μία τυπική και μία μη τυπική προσέγγιση των στάσεων και των μεθόδων αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης ολοκληρώνει τη μελέτη του θέματος της εργασίας. Τα συμπεράσματα και οι προτάσεις πέρα από διάσπαρτα σε όλη την έκταση της εργασίας αναφέρονται συνοπτικά και στο Κεφάλαιο 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Η βιβλιογραφική επισκόπηση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι μιας εργασίας και παραθέτει τις βασικές πηγές άντλησης πληροφοριών για το αντικείμενο μελέτης. Στην παρούσα εργασία συνέδραμαν πολλές πηγές πληροφόρησης όπως βιβλία, άρθρα, έρευνες, νόμοι και δημοσιεύσεις προσώπων ή φορέων, που εντοπίστηκαν κυρίως στο διαδίκτυο, αλλά και εμπειρικά δεδομένα που διασταυρώθηκαν με τις ανωτέρω πηγές.

2.1. Επισκόπηση Βασικών Πηγών

Οι βασικότερες πηγές που αξιοποιήθηκαν στην υποστήριξη και ενίσχυση της μελέτης του φαινομένου της φοροδιαφυγής, του νομικού και ρυθμιστικού περιβάλλοντος, των αιτιών και κινήτρων, της ηθικής και δεοντολογίας και των τρόπων αντιμετώπισής του, παρατίθενται εδώ, αλλά και σε όλη την έκταση της εργασίας με σχετικές ενδοκειμενικές βιβλιογραφικές αναφορές.

Μία συνολική προσέγγιση της φορολογικής συμμόρφωσης, των σχέσεων μεταξύ φορολογικών αρχών και κοινωνίας και των μοντέλων συμμόρφωσης υπό την αμφισβήτηση της ακεραιότητας των φορολογικών συστημάτων γίνεται στο «*Taxing Democracy*» επιμέλειας Valerie Braithwaite (2002). Καθώς τα περιβάλλοντα φοροδιαφυγής αποδεικνύονται όλο και πιο ελκυστικά και προσοδοφόρα για τους πλούσιους ιδιώτες και τις μεγάλες επιχειρήσεις και οι κυβερνήσεις φοβούνται τη διάβρωση της φορολογικής τους βάσης, σε αυτό το βιβλίο, εμπειρογνώμονες αναπτύσσουν την ιδέα της «ανταποκρίσιμης ρύθμισης» (responsive regulation) σε σχέση με τη φορολογία. Με τη βοήθεια δεδομένων από τους φορολογικούς αρχές της Αυστραλίας δείχνουν πώς ο νόμος σε αυτόν τον τομέα υπονομεύει τους κοινωνικούς κανόνες και αντίστροφα με βασικό παράγοντα την αντίληψη της δικαιοσύνης, αναλύουν τους λόγους προσβολής της ακεραιότητας των φορολογικών συστημάτων και εντοπίζουν πιθανές λύσεις.

Παρομοίως η «ανταποκρίσιμη ρύθμιση» αναφέρεται και στο άρθρο «*Taxation Threat, Motivational Postures, and Responsive Regulation*» των Braithwaite, Murphy και Reinhar (2007), όπου γίνεται αναφορά στη διαμόρφωση του κανονιστικού πλαισίου βάσει των αντιδράσεων. Παρουσιάζεται η κοινωνική απόσταση φορολογούμενων και αρχών προς αποφυγή αρνητικών εκτιμήσεων από αυτές, ως η κεντρική ιδέα της κινητήριας στάσης των πρώτων (motivational posturing), η οποία σε κάθε περίπτωση πηγάζει από συγκεκριμένες κατηγορίες ευαισθησίας-αντίδρασης. Με δεδομένα από φορολογούμενες οντότητες της Αυστραλίας υποστηρίζεται ότι το αποτελεσματικότερο ρυθμιστικό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται με τον περιορισμό της αντιδραστικής και την ενίσχυση της ηθικής ευαισθησίας. Έτσι η ανταποκρίσιμη ρύθμιση φαίνεται ως μια προσέγγιση που ενθαρρύνει τις φορολογικές αρχές να κατανοήσουν τις ευαισθησίες, να διαβάσουν τις κινητήριες στάσεις, και να προσαρμόσουν ανάλογα τις κανονιστικές παρεμβάσεις τους.

Οι Pickhardt και Prinz (2014) συσχετίζοντας τις πτυχές της συμπεριφοράς με τη φορολογική συμμόρφωση διαπιστώνουν ότι αλληλεπιδράσεις και δυναμική των φορέων που εμπλέκονται στη φορολογική διαδικασία παίζουν σημαντικό ρόλο στο πραγματικό επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης, σύμφωνα με το άρθρο τους «*Behavioral dynamics of tax evasion - A survey*». Καθώς η κλασική προσέγγιση της φοροδιαφυγής δεν μπορεί να αντιληφθεί αυτές τις αλληλεπιδράσεις και δυναμικές, διαχρονικά έχουν αναπτυχθεί νέες προσεγγίσεις με σκοπό να διαπιστώσουν πώς η συμπεριφορική δυναμική μπορεί να ενισχύσει ή να αποτρέψει τη φοροδιαφυγή. Στο κείμενο μέσα από εμπειρικά στοιχεία υποστηρίζεται αυτός ο ρόλος των δυναμικών αλληλεπιδράσεων, εξετάζοντας τις κύριες εξελίξεις σε αυτόν τον τομέα έρευνας.

Διάφορες έρευνες έχουν εξετάσει εάν οι αξίες, οι κοινωνικοί κανόνες και οι νοοτροπίες διαφέρουν ανάμεσα στις χώρες και εάν οι διαφορές αυτές έχουν μετρήσιμες επιπτώσεις στη φορολογική συμμόρφωση. Στο «*Culture differences and tax morale in the United States and in Europe*» οι Alm και Torgler (2006) εκτιμούν τους καθοριστικούς παράγοντες της εγγενούς προθυμίας ενός ατόμου να πληρώσει φόρους, δηλαδή της «φορολογικής ηθικής», χρησιμοποιώντας πληροφορίες από την Έρευνα Παγκόσμιων Αξιών (World Values Survey) για ένα ευρύ φάσμα χωρών για πολλά χρόνια δεδομένων. Μέσα από σχετικές συγκρίσεις

διαπιστώνονται διαφορές στο επίπεδο φορολογικής ηθικής και μια ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ αυτού και του μεγέθους της παραοικονομίας στις χώρες αυτές.

Οι πολιτιστικές διαφορές μελετώνται και στο «*Is there a cultural component in tax morale? Evidence from immigrants in Europe*». Εδώ εξετάζεται από τους Kountouris και Remoundou (2013) η ύπαρξη πολιτιστικής επίδρασης στην ατομική φορολογική ηθική, χρησιμοποιώντας στοιχεία μεταναστών στην Ε.Ε. Στη μελέτη διαπιστώνεται ότι η κουλτούρα είναι σημαντικός παράγοντας του επιπέδου φορολογικής ηθικής καθώς αυτό στη χώρα υποδοχής επηρεάζεται σημαντικά από το ισχύον στη χώρα καταγωγής. Τα δε συμπεράσματα είναι ισχυρά ώστε να συμπεριληφθεί ένα ευρύ σύνολο ατομικών και συνολικών σχετικών ελέγχων και να εξακολουθούν να ισχύουν σε διαφορετικά τμήματα του πληθυσμού.

Επίσης από τους Filippin, Fiorio και Viviano (2013) υποστηρίζεται ότι η διαδικασία επιβολής του φόρου είναι ένα ακόμη συνθετικό στοιχείο της φορολογικής ηθικής, η οποία αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό καθοριστικό παράγοντα της φορολογικής συμμόρφωσης. Στο «*The effect of tax enforcement on tax morale*» χρησιμοποιώντας δεδομένα από την Ιταλία αρχικά διαπιστώνεται ότι η φορολογική ηθική συσχετίζεται θετικά με την ισχύ επιβολής του φόρου. Αναφέρονται οι μεταβολές του κατά τόπους φορολογικού ελλείμματος (tax gap) ως μέσο επιβολής του φόρου για την εξάλειψη των εδογενών διαφορών και αποδεικνύεται ότι ο αντίκτυπος του φορολογικού ελέγχου και του κοινωνικού περιβάλλοντος είναι ισχυρότερος σε χαμηλά επίπεδα φορολογικής ηθικής. Η ισχύς επιβολής της φορολογικής νομοθεσίας έχει και έμμεσο αντίκτυπο στη συμμόρφωση μέσω της επίπτωσής της στη φορολογική ηθική.

Στο «*Ethics in Tax Practice: A Study of the Effect of Practitioner Firm Size*» των Doyle, Frecknall-Hughes και Summers (2014) ερευνάται η σχέση μεταξύ του μεγέθους μιας επιχείρησης που δραστηριοποιείται στη δήλωση ή τον έλεγχο της φορολογίας και της δεοντολογίας στη φορολογική πρακτική. Διερευνώντας τις αντιλήψεις των επαγγελματιών του φορολογικού τομέα σχετικά με τον αντίκτυπο του μεγέθους της επιχείρησής τους στη δεοντολογία της πρακτικής τους, προσδιορίζονται τα σχετικά ζητήματα και αξιολογούνται ποσοτικά η σχέση μεγέθους του εργοδότη με τη δεοντολογική συλλογιστική των εργαζομένων στον τομέα της φορολογίας.

Η διακυβέρνηση ή η ποιότητα των αρμόδιων θεσμών και οργανισμών και η φορολογική ηθική επηρεάζουν τη παραοικονομία, και κατ' επέκταση τη φοροδιαφυγή, σύμφωνα με τη μελέτη στο «*Shadow Economy, Tax Morale, Governance, and Institutional Quality: A Panel Analysis*». Εδώ οι Torgler και Schneider (2007) τονίζουν την ποσοτική σημασία αυτών των παραγόντων για την κατανόηση του επιπέδου και των μεταβολών της παραοικονομίας. Χρησιμοποιώντας περισσότερα από 25 πληρεξούσια που μετρούν την αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης και την ποιότητα των θεσμών, εντοπίζεται ισχυρή υποστήριξη ότι η αύξησή της οδηγεί σε μια μικρότερη σκιώδη οικονομία. Επιπλέον, η αύξηση του επιπέδου φορολογικής ηθικής μειώνει το μέγεθος της παραοικονομίας.

Τους ατομικούς και θεσμικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική ηθική μελετούν και οι ειδικοί στο «*What Drives Tax Morale? A Focus on Emerging Economies*» βασισμένοι στην «Έρευνα Παγκόσμιων Αξιών» (World Values Survey) για τους παράγοντες της φορολογικής ηθικής. Διαπιστώνεται από τους Daude, Gutiérrez, και Melguizo (2013) ότι οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες όπως η ηλικία, η θρησκεία, το φύλο, το καθεστώς απασχόλησης και το μορφωτικό επίπεδο έχουν σημαντικό αντίκτυπο στο επίπεδο φορολογικής ηθικής των ανθρώπων. Οι καθοριστικοί θεσμικοί παράγοντες, όπως η ικανοποίηση από τη δημοκρατία, η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και η ικανοποίηση από την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της φορολογικής ηθικής.

Παράλληλα με τις ανωτέρω και άλλες πηγές της βιβλιογραφίας που ενισχύουν την προσέγγιση και τα συμπεράσματα της εργασίας, αξιοποιήθηκαν και άλλες εκδόσεις, έρευνες και απόψεις διαφόρων φορέων, επαγγελματιών ή επιστημόνων. Σχετικές εκδόσεις ανακοινώσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη διαπίστωση, κατεύθυνση ή διευκρίνηση κοινοτικών φορολογικών θεμάτων διαφώτισαν τη μελέτη του ευρωπαϊκού φορολογικού περιβάλλοντος, τα δυνατά και αδύνατα σημεία και την εξέλιξή του. Επίσης φορείς και επαγγελματίες του χώρου, όπως οι Φορολογικές Αρχές, η Τράπεζα της Ελλάδος, η ΕΛΤΕ, η Ernst & Young, η PricewaterhouseCoopers, ο Ο.Ο.Σ.Α. κ.α. με δημοσιεύσεις και έρευνές τους παρουσιάζουν επαρκώς το φορολογικό περιβάλλον στην Ελλάδα, τις παθογένειές του και προτάσεις βελτίωσής του για όλους τους εμπλεκόμενους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ

ΜΗ-ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

Το φορολογικό περιβάλλον πρέπει να εξετάζεται συνολικά και πολύπλευρα, καθώς αποτελεί μέρος ενός οικονομικού συστήματος. Το περιβάλλον καθορίζεται από το ισχύον φορολογικό σύστημα και αποτελείται από τους φορολογούμενους και τους αρμόδιους επαγγελματίες, τους επιβάλλοντες και ελέγχοντες τη φορολογική συμμόρφωση με βάση το σχετικό νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο και τους φόρους με τις διαδικασίες επιβολής και είσπραξής τους.

3.1.Φορολογία και Φορολογικό Σύστημα

Οι διαφορετικοί φόροι έχουν διαφορετικές επιπτώσεις στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες. Επιπλέον οι φόροι μέσω των επιδράσεών τους τείνουν να διορθώνονται και να ισορροπούν ο ένας με τον άλλον, εξελίσσοντας το φορολογικό σύστημα. Κατά συνέπεια εναλλακτικά φορολογικά συστήματα θα οδηγήσουν σε εναλλακτική κατανομή του φορολογικού βάρους, δικαιότερη μεταχείριση των φορολογούμενων και κατ' επέκταση αποτελεσματικότερη συμμόρφωση με μειωμένα επίπεδα παραβατικότητας. Ωστόσο είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθούν οι πολλαπλοί στόχοι της φορολογίας. Ένα υγιές φορολογικό σύστημα θα πρέπει να ικανοποιεί όλους τους καταγεγραμμένους φορολογικούς κανόνες. Θα πρέπει να είναι σε θέση να παράγει επαρκή έσοδα, να εκπληρώνει τους κοινωνικοοικονομικούς στόχους και να μην εμποδίζει το παραγωγικό σύστημα της οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά ενός υγιούς και αποτελεσματικού φορολογικού συστήματος είναι τα εξής:

● Η κατανομή της φορολογικής επιβάρυνσης πρέπει να είναι δίκαιη. Ο καθένας πρέπει να καταβάλλεται για να πληρώσει το δίκαιο μερίδιό του. Ωστόσο αυτό πρέπει να μην εμποδίζει την παραγωγική αποδοτικότητα.

● Να εξελίσσεται και να εξομαλύνεται ώστε να επιτυγχάνεται ένας βασικός στόχος της φορολογίας που είναι το μέγιστο κοινωνικό συμφέρον, με την ανακατανομή του πλούτου για τη μείωση των ανισοτήτων.

● Η φορολογική διάρθρωση πρέπει να διευκολύνει τη σταθεροποίηση και την ανάπτυξη μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής. Πρέπει να υπάρχει ευελιξία στη φορολογική διάρθρωση προκειμένου να διασφαλίζεται η σταθερότητα και να προωθηθεί η οικονομική ανάπτυξη.

● Να έχει τα χαρακτηριστικά της απλότητας, της ευελιξίας και της προσαρμοστικότητας. Αυτό είναι απαραίτητο για την αποτελεσματική εφαρμογή διαφορετικών φορολογικών μέτρων, ανάλογα με τα ιδιαίτερα δεδομένα κάθε φορολογούμενου, τόπου και χρονικής στιγμής.

● Να βασίζεται το μεγαλύτερο μέρος των φορολογικών εσόδων σε ορισμένους κύριους, σημαντικούς φόρους. Αυτό είναι απαραίτητο για την προώθηση της διοικητικής αποτελεσματικότητας του φορολογικού συστήματος.

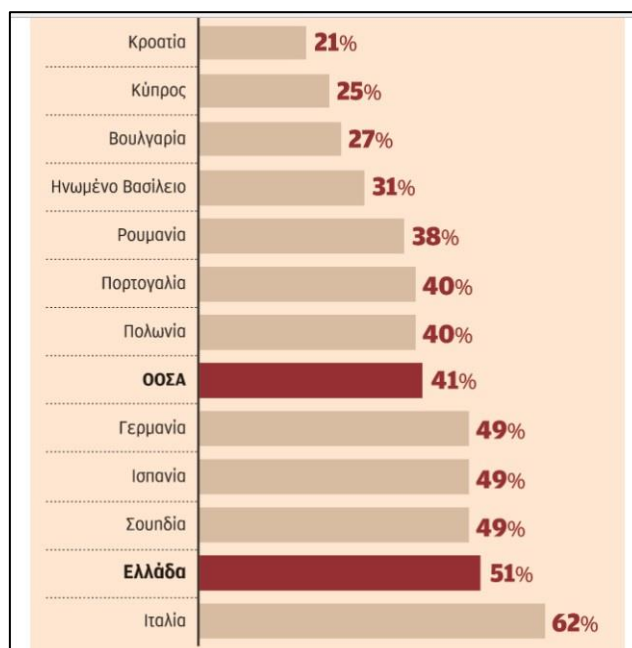
● Μια καλή φορολογική δομή πρέπει να διαθέτει ένα ισορροπημένο φορολογικό σύστημα. Πρέπει να υπάρχει ένας αριθμός φόρων για την κάλυψη φορολογούντων διαφορετικών κατηγοριών. Ο «φορολογικός καμβάς» πρέπει να είναι αρκετά ευρύς ώστε να ανταποκρίνεται στο σύνολο του πληθυσμού που ασχολείται με διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες.

● Να μεριμνά και να επιδιώκει τη μικρότερη δυνατή επιβάρυνση των πολιτών.

Τα διάφορα χαρακτηριστικά δεν συμφωνούν αναγκαστικά. Για παράδειγμα για να είναι δίκαιο το σύστημα, απαιτείται διοικητική πολυπλοκότητα. Αλλά αυτό μπορεί να επηρεάσει τον στόχο της ουδετερότητας. Επομένως, όπου οι στόχοι αντιβαίνουν ο ένας τον άλλον, απαιτείται συμβιβασμός και εναρμόνισή τους. Ως εκ τούτου, μπορεί να συναχθεί σωστά το συμπέρασμα ότι ένα καλό φορολογικό σύστημα είναι ένα σύστημα που ενισχύει την εμπιστοσύνη στη δημοσιονομική βάση του κράτους, που αποσκοπεί στην ικανοποίηση των απαιτήσεων δικαιοσύνης, αποτελεσματικότητας

και απλότητας, ενθαρρύνοντας συγχρόνως τις παραγωγικές προσπάθειες της κοινωνίας και προάγοντας την κοινωνική ευημερία.

Στην Ελλάδα οι φορολογικοί συντελεστές σε όλες τις κατηγορίες περιουσίας ή δραστηριότητας είναι από τους υψηλότερους, αλλά η συγκομιδή φόρων παραμένει στον μέσο όρο ή και χαμηλότερα σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ε.Ε.. Σε απόλυτα μεγέθη τα φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα μειώνονται διαχρονικά, αν και αυξάνονται ως ποσοστό του Α.Ε.Π., υποδηλώνοντας την αδυναμία άντλησης πρόσθετων φόρων σε συνθήκες παρατεταμένης κρίσης. Οι αλληπάλληλες μεταβολές των φορολογικών παραμέτρων, μέσω του νομοθετικού πλαισίου, δεν αποδίδουν κανένα αποτέλεσμα σχετικά με την εισπραξιμότητα των φόρων. Το σύστημα φορολογίας στην Ελλάδα δημιουργεί ανισότητες, στρεβλώσεις και ευνοούμενους. Είναι ενδεικτικό ότι το 20% των φορολογουμένων δήλωσε το 53% του συνολικού εισοδήματος (το 2015) και κλήθηκε να πληρώσει το 80% των συνολικών φόρων εισοδήματος φυσικών προσώπων. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στη στενότητα της φορολογικής βάσης και στην εκτεταμένη φοροδιαφυγή. Απαιτείται ανασχεδιασμός του φορολογικού συστήματος, ώστε να επιτελεί τον ρόλο του χωρίς στρεβλώσεις και προφανώς η ανάπτυξη μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην αύξηση των δημοσίων εσόδων από τη φορολογία.

Γράφημα 3.1. Συνολικός φορολογικός συντελεστής % των κερδών¹

¹Πηγή: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

Σήμερα η Ελλάδα είναι τρίτη στη λίστα με τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. με τις υψηλότερες ασφαλιστικές εισφορές, και μία από τις χώρες με τους υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές.

Στις μέρες μας διαμορφώνεται σε όλο τον κόσμο ένα νέο φορολογικό περιβάλλον κάτω από την καθοδήγηση των G20. Μεγαλύτερη διαφάνεια, ανταλλαγή πληροφοριών και κοινοί κανόνες είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου περιβάλλοντος. Οι προκλήσεις για τις σχετιζόμενες οντότητες πολλές. Υιοθέτηση αυστηρότερης στάσης από την φορολογική διοίκηση και επέκταση των φορολογικών ελέγχων. Συχνότερες αμφισβητήσεις και διενέξεις επί φορολογικών ζητημάτων διπλής φορολόγησης. Μεγαλύτερη πιθανότητα έκθεσης των επιχειρήσεων σε θέματα επικοινωνίας και φήμης αναφορικά με φορολογικά θέματα. Ισχυρότερες πιέσεις στους επαγγελματίες του τομέα της φορολογίας όσον αφορά τη διαχείριση φορολογικών ζητημάτων και ρίσκων. Ωστόσο όλοι πρέπει να προσαρμοσθούν γρήγορα στις αυξημένες απαιτήσεις. Κάτι που δυσχεραίνει περαιτέρω την κατάσταση του ελληνικού φορολογικού περιβάλλοντος που υστερεί σε αρκετά σημεία.

3.2. Νομοθετικό και Ρυθμιστικό Πλαίσιο

Τα φορολογικά συστήματα ρυθμίζονται και υπακούν σε συγκεκριμένους νόμους (rules) και κανόνες (principles). Έτσι οι χώρες, αλλά και ευρύτερες ομάδες όπως η Ε.Ε. μέχρι ένα σημείο, έχουν ενιαίο νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο για τη φορολογία. Με αυτούς τους νόμους και κανόνες οφείλουν να προσαρμόζονται όλοι οι σχετιζόμενοι φορείς, αυτοί που τους χαράζουν, αυτοί που τους επιβάλλουν και αυτοί που οφείλουν να συμμορφωθούν.

Το υπάρχον πλαίσιο στην Ελλάδα μπορεί να χαρακτηριστεί κυρίως **νομοθετικό (rulesbased)**. Οι ιδιαίτερες συνθήκες του φορολογικού περιβάλλοντος καθιστούν ουτοπικό ένα πιο ευέλικτο πλαίσιο που θα επέτρεπε εκτεταμένες επιλογές φορολογικής τακτικής από τον φορολογούμενο χωρίς να απειλείται η συμμόρφωση και όχι απαραίτητα εκούσια. Έτσι υπάρχουν συγκεκριμένοι νόμοι, εγκύκλιοι, κανονισμοί, οδηγίες κ.α. για όλο το φάσμα φορολογικών δραστηριοτήτων αναλυτικά

και για τις πολλές περιπτώσεις και εξαιρέσεις τους. Συνεπώς το νομοθετικό πλαίσιο καθιστάται δαιδαλώδες. Οι βασικοί νόμοι αυτοί είναι :

ο Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος Ν. 4172/2013,

ο Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας Ν. 4174/2013 και

ο Κώδικας Φόρου Προστιθέμενης Αξίας Ν. 2859/2000

που καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της φορολογικής δραστηριότητας. Οι ίδιοι νόμοι φυσικά, όπως αναφέρθηκε, κωδικοποιούνται συνεχώς με τις εκάστοτε αλλαγές.

Το νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα αναμφισβήτητα έχει αρκετές, αν όχι παθογένειες, σίγουρα δυσχέρειες, κενά ή στεβλώσεις που προσβάλουν ευθέως τις αρχές της φορολογίας και δημιουργούν το κατάλληλο έδαφος για φοροδιαφυγή ή και φοροαποφυγή, η οποία αν και δεν αποτελεί μη-συμμόρφωση εγείρει ζητήματα ηθικής. Ένα τέτοιο παράδειγμα (PricewaterhouseCoopers, 2016) είναι η παράλειψη πρόβλεψης δυνατότητας προέγκρισης φορολογικών σχεδιασμών για διάφορα φορολογικά αντικείμενα, ενώ υφίσταται μόνο ειδική διαδικασία προέγκρισης μεθοδολογίας για την ενδοομιλική τιμολόγηση (άρθρο 22 του Κ.Φ.Δ.). Η προέγκριση φορολογικών σχεδιασμών (tax rulings) σε άλλες χώρες έχει αποδώσει όσον αφορά την προσέλκυση επενδυτών μέσω της διαμόρφωσης ενός σταθερού φορολογικού περιβάλλοντος με την αποφυγή νομοθετικών «εκπλήξεων». Στην Ελλάδα, ωστόσο, για ιδιαίτερες περιπτώσεις μεθοδολογίας, συνιθίζεται η έκδοση απαντήσεων σε ερωτήματα φορολογούμενων επί φορολογικών θεμάτων από το ΥΠ.ΟΙΚ., οι οποίες όμως δεν είναι δεσμευτικές για τις φορολογικές αρχές. Είναι προφανές ότι σε ένα τέτοιο πλαίσιο υπάρχει χώρος για παρερμηνίες, αδιέξοδα, και εκούσια ή ακούσια μη-συμμόρφωση.

Σημαντικό ρόλο στο υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο της Ελλάδας έπαιξε τα τελευταία έξι χρόνια η υιοθέτηση του θεσμού του «**Φορολογικού Πιστοποιητικού**» από τον φορολογικό έλεγχο των ιδιωτών Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών. Οι πιστοποιημένοι από τους αρμόδιους φορείς ελεγκτές εισήγαγαν μία νέα σχέση φορολογούμενου και ελεγκτή αυξάνοντας σημαντικά πρακτικά τα έσοδα του Κράτους, αναλογικά τα επίπεδα συμμόρφωσης και σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά με αξιοσημείωτο τρόπο, το επίπεδο αυτο-ρύθμισης και ίσως και φορολογικής συνείδησης. Περισσότερα για το ρόλο του Φορολογικού Πιστοποιητικού παρατίθενται σε επόμενη ενότητα της

εργασίας. Σε αυτο το σημείο αναφέρεται απλώς η συνεισφορά του στη ρύθμιση των σχέσεων των επιχειρήσεων με τη φορολογικούς κανόνες.

Ένα σημαντικό θεσμικό όργανο για το δημόσιο συμφέρον αποτελεί και η **Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων** (ΕΛΤΕ) που είναι η εθνική εποπτική αρχή του ελεγκτικολογιστικού επαγγέλματος. Η ΕΛΤΕ αποτελεί νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με αρμοδιότητες καθορισμένες από την κείμενη νομοθεσία, που απολαύει διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας. Σκοπός της ΕΛΤΕ είναι η ενίσχυση της διαφάνειας της λειτουργίας των επιχειρήσεων και η ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης του κοινού στη λειτουργία του ελεγκτικού και λογιστικού θεσμού στην Ελλάδα. Η ΕΛΤΕ εποπτεύει την ποιότητα των υποχρεωτικών ελέγχων που διενεργούν οι ορκωτοί ελεγκτές λογιστές και οι ελεγκτικές εταιρείες. Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιεί ποιοτικούς ελέγχους επί των ελεγκτικών εργασιών βάσει ανάλυσης κινδύνου. Επίσης η ΕΛΤΕ θεσπίζει και εποπτεύει την εφαρμογή των λογιστικών και ελεγκτικών προτύπων, διασφαλίζοντας τη συμμόρφωση των ορκωτών ελεγκτών λογιστών και των ελεγκτικών εταιρειών με τα διεθνή πρότυπα ελέγχου και τον κώδικα δεοντολογίας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Λογιστών (International Federation of Accountants - IFAC). Η ΕΛΤΕ εισηγούμενη τη θέσπιση λογιστικών και ελεγκτικών προτύπων για την ελληνική επικράτεια, λειτουργεί ως ο ιονεί σύμβουλος του ΥΠ.ΟΙΚ.. Τέλος υφίσταται και το Πειθαρχικό Συμβούλιο της ΕΛΤΕ ως αρμόδιο όργανο για την επιβολή διοικητικών κυρώσεων για κάθε παραβίαση του νομοθετικού και ρυθμιστικού πλαισίου των εργασιών των ΟΕΛ, συμπεριλαμβανομένων των κανονιστικών αποφάσεών της, του Κώδικα Δεοντολογίας και των ελεγκτικών προτύπων (Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων, 2017).

Σε **επίπεδο Ευρώπης** η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και άλλα θεσμικά όργανα και υπηρεσίες, με σκοπό την επίτευξη των στόχων που ορίζονται στις συνθήκες της Ε.Ε., έχουν τη δικαιοδοσία να εκδίδουν νομοθετικές πράξεις. Μερικές έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, άλλες όχι. Επίσης, ορισμένες ισχύουν για όλες τις χώρες της ΕΕ, ενώ άλλες για μερικές μόνον από αυτές. Τέτοιοι συντελεστές του νομοθετικού και ρυθμιστικού πλαισίου είναι οι Κανονισμοί, οι Οδηγίες, οι Αποφάσεις, οι Συστάσεις και οι Γνώμες. Υπάρχουν κοινοί κανόνες για το εταιρικό δίκαιο και τη φορολογία, οι οποίοι αποσκοπούν να δώσουν τη δυνατότητα σε επιχειρήσεις και ιδιώτες να αντλούν το μέγιστο όφελος από τα ανοικτά σύνορα. Οι κανόνες αυτοί έχουν επωφελή

επίδραση, ιδίως όσον αφορά τη μείωση του κόστους συμμόρφωσης και την ενθάρρυνση των διασυννοριακών επενδύσεων. Η κοινοτική νομοθεσία αφήνει στα κράτη μέλη μεγάλο περιθώριο ελευθερίας στον σχεδιασμό των συστημάτων άμεσης φορολογίας με τρόπο που να ανταποκρίνεται καλύτερα στους στόχους και τις ανάγκες της εσωτερικής πολιτικής (Commission of the European Communities, 2009). Ωστόσο, κατά την τελευταία δεκαετία, επέτυχαν κοινή συμφωνία για διάφορους τρόπους αντιμετώπισης της διάβρωσης των φορολογικών βάσεων και των στρεβλώσεων στην κατανομή των επενδύσεων. Με τον τρόπο αυτό, αναγνώρισαν ότι τα μεμονωμένα εθνικά και διμερή μέτρα μόνο εν μέρει μπορούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της φορολογικής διάβρωσης και ότι η συνεργασία σε κλίμακα Ε.Ε. είναι ζωτικής σημασίας. Τα κράτη μέλη συμφώνησαν για τη λήψη διαφόρων μέτρων, τα οποία αποσκοπούν να προωθήσουν την καλύτερη διακυβέρνηση στον φορολογικό τομέα εντός της Ε.Ε.

3.3.Μη-Συμμόρφωση και Πεδία Φοροδιαφυγής

Είναι χρήσιμο να γίνει έγκαιρα η οριοθέτηση της **φορολογικής μη-συμμόρφωσης** προς αποφυγή συγχύσεων. Η φορολογική συμμόρφωση είναι η ενσυνείδητη, εθελοντική και ορθολογική συμπεριφορά, που οδηγεί σε πράξεις σεβασμού, παρακολούθησης και υπακοής στη φορολογική νομοθεσία και τους σχετικούς κανόνες. Αντίθετα η μη-συμμόρφωση ορίζεται ως η ενσυνείδητη συμπεριφορά παράβασης της σχετικής νομοθεσίας και των κανόνων. Η σύγχυση μεταξύ των εννοιών της φοροδιαφυγής, της φοροαποφυγής και της παραοικονομίας (ή σκιώδους οικονομίας) αποτελεί συχνό φαινόμενο (Βασαρδάνη, 2011). Οι τρεις αυτές έννοιες διαφέρουν μεταξύ τους, τόσο εννοιολογικά όσο και πρακτικά. Ενώ η φοροδιαφυγή συνιστά παράνομη πράξη, κατά ευθεία παράβαση των φορολογικών διατάξεων, η φοροαποφυγή εκμεταλλεύεται νομοθετικά κενά και τη δυνατότητα διενέργειας τεχνητών διευθετήσεων, παραβαίνοντας κατά βάση το πνεύμα του νόμου, ώστε να μειώσει τις φορολογικές υποχρεώσεις ή να αποφύγει την καταβολή φόρου. Ακολουθώντας πρακτικές φοροαποφυγής, ο φορολογούμενος στοχεύει στην αποφυγή της φορολογικής επιβάρυνσης που θα προέκυπτε για εκείνον εάν δεν εκμεταλλευόταν τυχόν νομικά κενά ή τη δυνατότητα διενέργειας τεχνητών διευθετήσεων. Επίσης είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η φοροδιαφυγή δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την

παραοικονομία, αν και ένα μέρος της συνδέεται με αυτήν. Η παραοικονομία ορίζεται ως το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας που δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς, ενώ σύμφωνα με τη φορολογική νομοθεσία θα έπρεπε δηλώνεται και να υπόκειται σε αυτή (Torgler και Schneider, 2007).

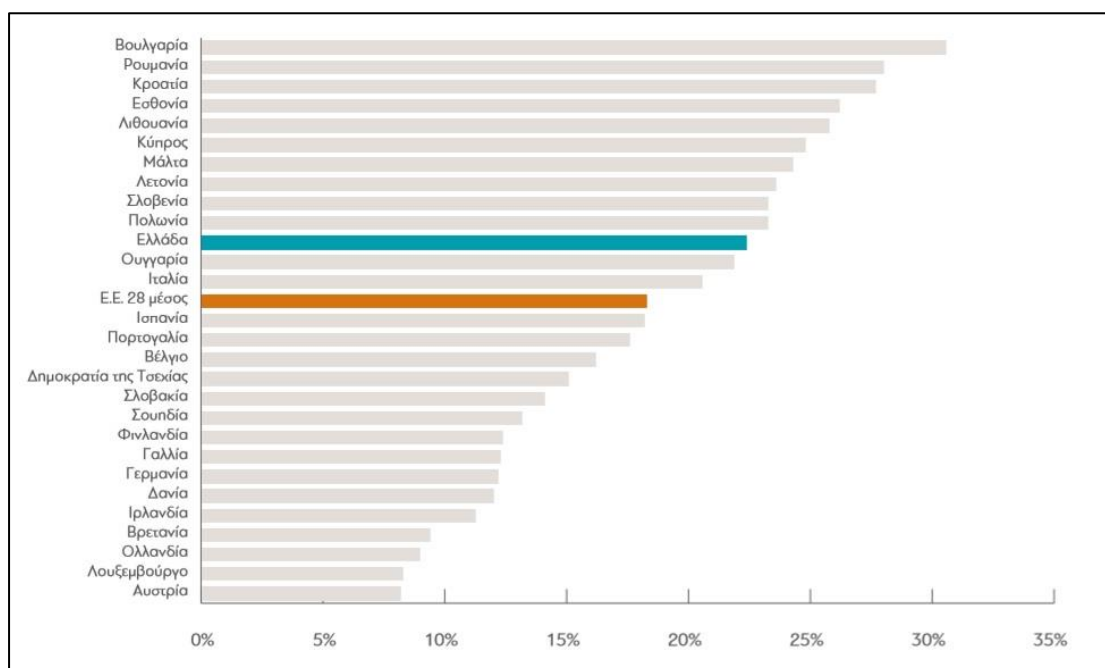
Ένα από τα κυριότερα προβλήματα που συναντούν οι ελληνικές αρχές στο πλαίσιο της δράσης τους για δημοσιονομική εξυγίανση είναι η **φοροδιαφυγή**. Η ελληνική φορολογική νομοθεσία ορίζει ως φοροδιαφυγή την απόκρυψη φορολογητέας ύλης από τα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης προκειμένου να αποφευχθεί η πληρωμή φόρου – είτε παραλείποντας την υποβολή δήλωσης είτε υποβάλλοντάς την αλλά με ανακριβή στοιχεία. Επιπλέον η έκδοση πλαστών, νοθευμένων ή εικονικών φορολογικών στοιχείων και η αποδοχή εικονικών φορολογικών στοιχείων, συναποτελούν πράξεις φοροδιαφυγής. Επίσης, το λαθρεμπόριο αποτελεί πράξη φοροδιαφυγής, καθώς περιλαμβάνει την εισαγωγή ή εξαγωγή εμπορευμάτων χωρίς την καταβολή δασμών, φόρων και λοιπών επιβαρύνσεων, όπως και άλλες ενέργειες που στερούν από το Ελληνικό Δημόσιο ή την Ε.Ε. εισπρακτέους δασμούς, φόρους και λοιπές επιβαρύνσεις από τα διακινούμενα εμπορεύματα.

Συγκεκριμένα φοροδιαφυγή στερεί σημαντικά έσοδα από τον κρατικό προϋπολογισμό και περιορίζει τη δυνατότητα για χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών και επενδύσεων από εσωτερικές πηγές, ενώ παράλληλα αυξάνει τις ανάγκες για εξωτερικό δανεισμό (διαΝΕΟσις - Ernst & Young, 2016). Τα σχετικά υψηλά επιτόκια του εξωτερικού δανεισμού οδηγούν σε αύξηση του δημοσίου χρέους. Προκειμένου να καλυφθούν τα δημόσια ελλείμματα που προκαλεί η φοροδιαφυγή, πολλές φορές παρατηρείται αύξηση των φορολογικών συντελεστών ή/και περιορισμός στην ποιότητα και στο πλήθος των παρεχόμενων υπηρεσιών εκ μέρους του Δημοσίου. Επιπλέον, η διαχρονική φοροδιαφυγή δημιουργεί στρέβλωση στη δομή της οικονομίας, καθώς επηρεάζει το διαθέσιμο εισόδημα, το οποίο με τη σειρά του επιδρά στις αποφάσεις των νοικοκυριών σχετικά με την προσφορά εργασίας, αλλά και σχετικά με την κατανομή του εισοδήματος μεταξύ κατανάλωσης, επένδυσης και αποταμίευσης

Στην εργασία επιχειρείται μία συνολική προσέγγιση της φορολογικής συμμόρφωσης από διάφορες σκοπιές (κίνητρα-νοοτροπία, στρατηγικές επιβολής, ρυθμιστικές

στρατηγικές), των σχέσεων μεταξύ φορολογικών αρχών και κοινωνίας και των μοντέλων συμμόρφωσης υπό την αμφισβήτηση της ακεραιότητας των φορολογικών συστημάτων. Καθώς τα περιβάλλοντα φοροδιαφυγής αποδεικνύονται όλο και πιο ελκυστικά και προσοδοφόρα για τους πλούσιους ιδιώτες και τις μεγάλες επιχειρήσεις και οι κυβερνήσεις φοβούνται τη διάβρωση της φορολογικής τους βάσης, αμφισβειτείται η ακεραιότητα των φορολογικών συστημάτων και διαπιστώνεται ότι τελικά ο νόμος υπονομεύει τους κοινωνικούς κανόνες και οι κοινωνικοί κανόνες υπονομεύουν το νόμο με βάση την αρχή της δικαιοσύνης (Braithwaite, 2002) . **Τα πεδία φοροδιαφυγής** μπορούν να διακριθούν είτε ως προς το **υποκείμενο** που τη διαπράττει είτε ως προς το **αντικείμενο** της φοροδιαφυγής.

Έτσι αιτίες, κίνητρα και επίπεδα φοροδιαφυγής στους **αυτοαπασχολούμενους**, τους **μισθωτούς** και τα φυσικά πρόσωπα με **υψηλά εισοδήματα**, διαφέρουν. Για παράδειγμα τα περιστατικά φοροδιαφυγής των αυτοαπασχολουμένων είναι σαφώς πιο δύσκολο να εντοπιστούν, καθώς τα εισοδήματα από την εργασία τους εμφανίζονται μόνον εφόσον εκδοθούν τα αντίστοιχα παραστατικά στοιχεία, σε σύγκριση με τους μισθωτούς, που υπολογίζεται εύκολα η ακρίβεια των δηλωθέντων εισοδημάτων τους. Οι κατηγορίες επαγγελματιών για τις οποίες δεν απαιτείται η σύναψη κάποιας σύμβασης, ούτε κάποιο αποδεικτικό για τις συναλλαγές είναι αυτές που φοροδιαφεύγουν περισσότερο. Συμπέρασμα το οποίο συνάδει και με τη γενική θεωρία που υποστηρίζει ότι η φοροδιαφυγή είναι άμεσα συνυφασμένη και με τη χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού του φοροδιαφεύγοντος και επιβολής «τιμωρίας»(διαΝΕΟσις - Ernst & Young, 2016) . Στα **Νομικά Πρόσωπα** βασικός παράγοντας για την κατανόηση της φοροδιαφυγής είναι ο διαχωρισμός των μετόχων της εταιρείας από τους ασκούντες τη διοίκηση (εταιρική διακυβέρνηση – πρόβλημα αντιπροσώπευσης), υπό την έννοια ότι η αποτελεσματικότητα των μέτρων για την πάταξη της φοροδιαφυγής μπορεί τελικά να εξαρτάται από το ποιος τιμωρείται – η επιχείρηση ή οι διοικούντες. Σε αυτά και γενικά τις επιχειρήσεις η παραποιημένη ή ελλιπής δημοσιοποίηση οικονομικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις και η αδήλωτη εργασία είναι οι κύριες πηγές **παραοικονομίας**. Η έκτασή της στην Ελλάδα τείνει να ακολουθεί τον οικονομικό κύκλο, καθώς, λόγω της μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος και της αύξησης της ανεργίας κατά την ύφεση, πολλοί καταφεύγουν στην σκιώδη οικονομία, βλέποντάς την ενδεχομένως ως μια ευκαιρία για να επιβιώσουν.

Γράφημα 3.2. Παραοικονομία ως Ποσοστό του ΑΕΠ 2015, ΕΕ-28²

Σε μία διαφορετική κατηγοριοποίηση των πεδίων / μέσων φοροδιαφυγής θα μπορούσαμε να τα κατατάξουμε ως εξής :

- ♦Μεταβίβαση Ακινήτων. Ζητήμα αντικειμενικών – εμπορικών αξιών και δηλώσεων.
- ♦Αυτοαπασχολούμενοι / Μικρές Επιχειρήσεις / Λιανεμπόριο. Ζητήματα απόκρυψης εσόδων, έκπτωσης δαπανών,εναρμόνιση με αλλαγές (πλαστικό χρήμα) κ.α.
- ♦Διασυνοριακές Συναλλαγές (Off-shore Εταιρείες, Ενδοκοινοτικές Συναλλαγές στο Πεδίο του ΦΠΑ) με παρόμοια ζητήματα.
- ♦Λαθρεμπόριο.
- ♦Παραοικονομία.

²διαΝΕΟσις - Ernst & Young. (2016). Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα – Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της. Ιούνιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΡΑ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Βασικό μέρος της μελέτης του φαινομένου της Φοροδιαφυγής θα πρέπει να αποτελέσει η καταγραφή των αιτιών και των κινήτρων αυτής. Η μη τήρηση των αρχών της φορολογίας από τα σχετιζόμενα μέρη ενός φορολογικού και κατ' επέκταση οικονομικού περιβάλλοντος αποτελεί ένα αρχικό και γενικό πλαίσιο ανάδειξης και ενίσχυσης αυτών των παθογενειών που επιτρέπουν και ευνοούν τη παραβατική συμπεριφορά.

4.1. Ενθάρρυνση της Μη-Συμμόρφωσης

Η ισότηταως αρχή της Φορολογίας έχει δύο βασικά στοιχεία, την οριζόντια και την κάθετη ισότητα (OECD Publishing, 2014). Η οριζόντια ισότητα δείχνει ότι οι φορολογούμενοι παρόμοιας κατάστασης πρέπει να επωμιστούν παρόμοια φορολογική επιβάρυνση. Η κάθετη ισότητα είναι μια κανονιστική έννοια, της οποίας ο ορισμός μπορεί να διαφέρει από έναν χρήστη σε άλλον. Σύμφωνα με ορισμένους, προτείνει ότι οι φορολογούμενοι σε καλύτερες συνθήκες πρέπει να συνεισφέρουν ένα μεγαλύτερο μέρος της φορολογικής επιβάρυνσης ως ποσοστό του εισοδήματός τους. Στην πράξη η ερμηνεία της κάθετης ισότητας εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο οι χώρες επιθυμούν να μειώσουν τη διακύμανση των εισοδημάτων και αν αυτή πρέπει να εφαρμοστεί στα εισοδήματα που αποκτώνται μια συγκεκριμένη περίοδο ή στη συνολική περιουσία.

Η μη τήρηση βασικών αρχών ενός φορολογικού περιβάλλοντος, όπως της ισότητας, αποτελούν τη σταθερή βάση ενθάρρυνσης της μη-συμμόρφωσης. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στους συντελεστές του περιβάλλοντος και αξιοπιστίας στην τήρηση αυτών των αρχών από αυτούς, δημιουργούν την κινητήρια στάση του φορολογούμενου προς τη μη-συμμόρφωση και ακόμη χειρότερα στην ηθική ενίσχυση αυτής της συμπεριφοράς. Η φορολόγηση είναι χρήσιμο μέγεθος που περιγράφει τη σχέση του πολίτη με το κράτος και αναδεικνύει την ηθική της διάσταση. Σε κάποιες χώρες η εκκαθάριση φόρου που λαμβάνει ο πολίτης περιλαμβάνει αναλυτική έκθεση

για τη διάθεση των δημοσίων εσόδων. Απλά και χειροπιαστά ξέρει που πηγαίνουν τα λεφτά του. Μία επικοινωνία και διαφάνεια που φαίνεται ανέφικτη για πολλά φορολογικά περιβάλλοντα όπως και το ελληνικό.

Επίσης οι παραβατικές συμπεριφορές ενισχύονται περαιτέρω σε καθεστώς **κακής διακυβέρνησης και χαμηλής ποιότητας** των θεσμικών οργάνων (Torgler και Schneider, 2007). Τα επίπεδα εξειδίκευσης, επαγγελματισμού, ηθικής και δεοντολογίας των αρμόδιων οργάνων αντικατοπτρίζονται και στο ευρύτερο περιβάλλον και σαφώς επηρεάζουν τις συμπεριφορές των πολιτών. Όταν ο πολίτης αντιμετωπίζει ένα κράτος σπάταλο που δεν ενδιαφέρεται για τις απώλειες εσόδων θα πράξει αναλόγως. Επίσης η διαπίστωση μη ορθής κατανομής βαρών και η μη ανταποδοτικότητα μέσω των υπηρεσιών και υποδομών από το κράτος υποδαυλίζουν τη φορολογική συμμόρφωση.

Ακόμη η ενθάρρυνση της παραβατικότητας συντελείται, σε συνδυασμό με τη χαμηλή φορολογική ηθική του φορολογούμενου, με την **απουσία** ενός περιβάλλοντος **υγιούς οικονομίας και επενδύσεων**, και με την ύπαρξη συνθηκών **αθέμιτου ανταγωνισμού** των επιχειρήσεων.

Μία από τις αρχές που **δεν τηρείται** στην Ελλάδα και κατά συνέπεια, μαζί με πολλά ακόμη κίνητρα, διαμορφώνει συνθήκες ενθάρρυνσης της μη-συμμόρφωσης, είναι η **βεβαιότητα και απλότητα**. Αναφέροντας ορισμένα μόνο στοιχεία του περιβάλλοντος είναι ευδιάκριτο το αφιλόξενο σύστημα για φυσικά ή νομικά πρόσωπα και επενδύσεις. Οι μεταβολές στο φορολογικό σύστημα την περίοδο 2009-2016 ήταν εκτενείς, με αυξήσεις φορολογικών συντελεστών και αναπροσαρμογή άλλων παραμέτρων. Στην άμεση φορολογία, οι συντελεστές του φόρου εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων αναπροσαρμόστηκαν, η πλειονότητα των φοροαπαλλαγών εξαλείφθηκε, ενώ εφαρμόστηκε πρόσθετη εισφορά αλληλεγγύης. Επιπρόσθετα οι υψηλοί συντελεστές για φυσικά πρόσωπα και επιχειρήσεις στρεβλώνουν τα κίνητρα για εργασία, τις επενδύσεις και την επιχειρηματική δραστηριότητα. Το 2016 η καθαρή μέση επιβάρυνση από φόρους εισοδήματος και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα κυμάνθηκε από 19,4% μέχρι 32,4% και ήταν σημαντικά υψηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ (από 15,2% μέχρι 30,8%). Ταυτόχρονα, ο ανώτερος συντελεστής στην Ελλάδα (48%) ήταν

σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης (42%) και της Ε.Ε. (39%). Στη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων, η Ελλάδα με 50,7% συνολικό συντελεστή συνολικής επιβάρυνσης ξεπερνάει σημαντικά τον μέσο όρο των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ (40,9%) (Γράφημα 3.1.) καθώς και χώρες με υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα και υψηλότερη φορολογία εταιρικών κερδών, όπως η Γερμανία.

Συμπερασματικά η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο κράτος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη γενικότερη συμμόρφωσή τους. Υποστηρίζεται ότι οι φορολογούμενοι καταβάλλουν τους φόρους που τους αναλογούν, είτε επειδή το θέλουν είτε επειδή υποχρεώνονται σε αυτό. Έχει παρατηρηθεί όμως ότι η δύναμη του κράτους να επιβληθεί στους φορολογουμένους και το αίσθημα της υποχρέωσης δεν ασκούν καμία επίδραση –είτε αρνητική είτε θετική– στην εκούσια συμμόρφωση των πολιτών, όταν υπάρχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη απέναντι στο κράτος. Αντίθετα, όταν απουσιάζει το αίσθημα εμπιστοσύνης, η δύναμη του κράτους φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά, οδηγώντας σε πολύ μικρότερη εκούσια συμμόρφωση.

4.2. Αιτίες Φοροδιαφυγής

Οι αιτίες της φοροδιαφυγής μπορούν να αναζητηθούν σε όλες τις πτυχές της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Παράλληλα μέσα από την μελέτη των αιτιών της φοροδιαφυγής αποτυπώνονται και επιμέρους κίνητρα που προσφέρονται στο φορολογούμενο μέσα σε ένα περιβάλλον ενθάρρυνσης της μη-συμμόρφωσης ώστε να λάβει μία αρνητική στάση απέναντι στους φορολογικούς κανόνες και να παραβιάσει τη φορολογική ηθική.

Μία βασική κατηγοριοποίησή των αιτιών φοροδιαφυγής είναι η παρακάτω (διαΝΕΟσις - Ernst & Young, 2016) :

● **Νομοθετικές και Πολιτικές Αιτίες** : Οι βασικοί παράγοντες που συντελούν στην εμφάνιση και στην εξέλιξη της φοροδιαφυγής θα πρέπει να αναζητηθούν γενικά στη φορολογική πολιτική και στο πολιτικό περιβάλλον της χώρας. Οι νομοθετικές και πολιτικές αιτίες φοροδιαφυγής συνίστανται στην πολυνομία και πολυπλοκότητα του

φορολογικού συστήματος, στην ανασφάλεια δικαίου που δημιουργείται τόσο στους φορολογουμένους όσο και στις φορολογικές αρχές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, στη συνεχόμενη αύξηση του φορολογικού βάρους και στη μη ύπαρξη πολιτικής βούλησης για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

●Τεχνολογικές Αιτίες : Η ελληνική διοίκηση δε χαρακτηρίζεται για τη συστηματική τήρηση αρχείων και στοιχείων, ενώ διαχρονικά παρουσιάζεται ανεπαρκής ως προς τη συστηματική συλλογή, την οργάνωση και την επεξεργασία πληροφοριών που τίθενται στη διάθεσή της. Η απουσία «ηλεκτρονικής» φορολογικής διοίκησης οδηγεί σε επιδείνωση της γραφειοκρατικής διαδικασίας και αποτελεί τροχοπέδη στη δημιουργία ολοκληρωμένης εικόνας κάθε φορολογουμένου, με διασταύρωση όλων των πληροφοριών που διαχρονικά τον αφορούν, ώστε να διευκολύνονται οι κατάλληλοι έλεγχοι.

●Γραφειοκρατικές και Οργανωτικές Αιτίες : Υπάρχουν πολλές εσωτερικές διαδικασίες στις φορολογικές αρχές με πολύπλοκες αρμοδιότητες. Αναλώνονται στην τήρηση διαδικασιών που προβλέπονται σε πολυάριθμα νομοθετήματα, αντί να επικεντρώνεται στην επίτευξη αποτελεσμάτων. Προβλήματα οργάνωσης παρατηρούνται και με την ανισοκατανομή του προσωπικού και την ελλιπή στελέχωση ορισμένων τμημάτων. Μεγάλος αριθμός υποθέσεων προσφυγών, επίσης, συσσωρεύεται στα αρμόδια τμήματα και τελικά δεν εξυπηρετούν ομαλά ή καθόλου το σκοπό τους.

●Διαρθρωτικές Αιτίες : Η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας με το μεγάλο αριθμό αυτοαπασχολούμενων, αναπτύχθηκε λόγω των κινήτρων που δοθήκαν διαχρονικά από την πολιτεία και ευνοούσαν την αυτοαπασχόληση και τη δημιουργία μικρών επιχειρήσεων. Συνεπώς ο φορολογικός έλεγχος αποδυναμώθηκε λόγω του μεγάλου αριθμού των πολυ μικρών επιχειρήσεων. Ο έλεγχος και η τεκμηρίωση των αντίστοιχων εισοδημάτων αποτελούν εξαιρετικά περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία, ενώ ευνοούν παράλληλα την απόκρυψη των εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων.

●Πολιτισμικές Αιτίες (Φορολογική Κουλτούρα) : Τα ποσοστά φοροδιαφυγής και παραοικονομίας αυξάνονται αναλογικά με τη φορολογική επιβάρυνση των πολιτών ή την αυστηροποίηση των νόμων. Αντιθέτως, τα ποσοστά αυτά αναπτύσσουν μια

αντιστρόφως ανάλογη σχέση με τη φορολογική ηθική των πολιτών, καθώς και με τις προσφερόμενες από το κράτος υπηρεσίες. Τα ποσοστά μειώνονται όταν το αίσθημα ηθικής των πολιτών ενισχύεται ή όταν οι κρατικές παροχές αυξάνονται. Καθοριστική αιτία αποτελεί και η ποιότητα των δημοσίων φορέων με τη διαφθορά και τις παράνομες δραστηριότητές τους να απωθούν τους πολίτες από τη συμμόρφωση.

4.3. Κίνητρα Φοροδιαφυγής

Κατά τη μελέτη των κινήτρων της φοροδιαφυγής, επεκτείνοντας το συλλογισμό πέρα από τις προαναφερθείσες κατηγορίες αιτιών που πρακτικά συναντώνται και γίνονται πιο εύκολα αντιληπτές, θα αναλογιστούμε και με τη βοήθεια της βιβλιογραφίας θα διαπιστώσουμε το ρόλο **ψυχολογικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, ιδεολογικών** κ.α. παραγόντων που κινητοποιούν την επιλογή παραβατικών πράξεων.

Υποθετικά μιλώντας θα ήταν πολύ δύσκολο να δοθεί μια ηθική δικαιολογία για τη φοροδιαφυγή. Ένας τρόπος θα μπορούσε να είναι μόνο να υποστηριχθεί ότι το κράτος, επιβάλλοντας τη φορολογία, επιδίδεται σε κλοπή και ότι για να αποφευχθεί η κλοπή θα μπορούσε κάποιος να εξαπατήσει το κράτος, όπως θα μπορούσε να κάνει και σε έναν κλέφτη. Αυτό το επιχείρημα θα είχε κάποια αξιοπιστία στο πλαίσιο ενός καθεστώτος που έχει επιβληθεί, παρά επιλεγεί δημοκρατικά σε ελεύθερες εκλογές. Δηλαδή θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί ότι **η φοροδιαφυγή είναι ηθική** απέναντι σε ένα απολυταρχικό καθεστώς. Ωστόσο στις περισσότερες χώρες οι κυβερνήσεις εκλέγονται ελεύθερα και συνεπώς δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η νομιμότητα των φορολογικών τους συστημάτων ή να χαρακτηριστεί αντίστοιχα ηθική η φοροδιαφυγή. Από το υποθετικό παράδειγμα μπορεί κανείς να διακρίνει ότι ακόμη και η ειλικρινή και ευθεία πρόθεση μη-συμμόρφωσης, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί με ηθικά κριτήρια.

Ένα από τα βασικά συστατικά της κινητήριας στάσης (motivational posture) είναι η **ευαισθησία αντιμετώπισης** (copyingsensibility) που υιοθετούν τα άτομα για να διαχειριστούν την απειλή της εξουσίας (Braithwaite et al., 2007). Σε πολύ αρχικό επίπεδο ευαισθησίας, οι αρχές απαιτούν από τους πολίτες και, ως εκ τούτου, απειλούν την ατομική ελευθερία. Στο υψηλότερο επίπεδο, οι αρχές απειλούν με τιμωρία για

μη-συμμόρφωση. Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τους Braithwaite, Murphy και Reinhart από 3.253 τυχαίως επιλεγμένους αυστραλιανούς φορολογούμενους και μια ειδική ομάδα 2.292 φορολογουμένων σε σύγκρουση με τη φορολογική αρχή, χρησιμοποιήθηκαν για να δείξουν ότι και στις δύο ομάδες, τρεις ευαισθησίες αντιμετώπισης συμβάλλουν στη διαμόρφωση της στάσης, η «**ηθική σκέψη**», η «**αίσθηση καταπίεσης**», και η «**ανάληψη ελέγχου**» και ότι και οι τρεις ευαισθησίες αυξάνονται σημαντικά στην ομάδα που αντιμετωπίζει τη σύγκρουση με τις αρχές.

Διαπιστώνεται ότι οι **πτυχές της συμπεριφοράς** επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή ή τη φορολογική συμμόρφωση. Ιδίως οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων προσώπων και οργάνων που εμπλέκονται στη φορολογική διαδικασία και η δυναμική που δημιουργούν οι εν λόγω αλληλεπιδράσεις, φαίνεται ότι παίζουν σημαντικό ρόλο στο πραγματικό επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης. Ωστόσο, η επικρατούσα κλασική προσέγγιση της φοροδιαφυγής δεν μπορεί να αντιληφθεί αυτές τις αλληλεπιδράσεις και δυναμικές. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών έχουν αναπτυχθεί νέες προσεγγίσεις (π.χ. εργαστηριακά πειράματα, μοντελοποίηση βάσει αντιπροσώπων– agent-based κλπ.) με σκοπό να υποδείξουν πως η **συμπεριφορική δυναμική** (behavioral dynamics) μπορεί να κινητοποιήσει ή να αποτρέψει τη φοροδιαφυγή (Pickhardt και Prinz, 2014). Επιπλέον, έχουν δημιουργηθεί εμπειρικά στοιχεία που υποστηρίζουν το ρόλο μιας τέτοιας δυναμικής αλληλεπίδρασης.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η **κακή διακυβέρνηση και ποιότητα των θεσμικών οργάνων**, άρα και η χαμηλή φορολογική ηθική, συμβάλλουν στη διόγκωση του ενδεχόμενου κινήτρου για παράβαση. Αυτό επιβεβαιώνεται και σε έρευνα όπου χρησιμοποιώντας περισσότερους από 25 σημεία-αντιπροσώπους (proxies) για την ποιότητα διακυβέρνησης και θεσμικών οργάνων, γίνονται δοκιμές για την ενδογένεια εφαρμόζοντας μια ευρεία ποικιλία προδιαγραφών (Torgler και Schneider, 2014). Η έρευνα αυτή έχει επεκτείνει τα προηγούμενα εμπειρικά μοντέλα της σκιώδους οικονομίας δείχνοντας ότι η φορολογική ηθική και μια ευρεία ποικιλία κυβερνητικών / θεσμικών παραγόντων έχουν σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό του μεγέθους της σκιώδους οικονομίας παρέχοντας ισχυρές δοκιμές ευρωστίας, χρησιμοποιώντας πίνακες διεθνών και εγχώριων δεδομένων σε μια διατομεακή ανάλυση.

Είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η ηθική διάσταση της (μη-)συμμόρφωσης με τους κανόνες των κοινωνιών και η υποκείμενη νομική δομή και η ασφάλεια της ιδιοκτησίας σε αυτές (Torgler και Schneider, 2007). Η **αποτυχία του νομικού περιβάλλοντος** μιας χώρας υπονομεύει την επίσημη οικονομία που οδηγεί άτομα και επιχειρήσεις στη σκιά της οικονομίας. Επίσης, οι ρυθμιστικοί περιορισμοί και οι γραφειοκρατικές διαδικασίες περιορίζουν τη λειτουργία των αγορών και ενισχύουν τα κίνητρα για δράση στην παραοικονομία. Μια πιο θεμιτή και ανταποκρίσιμη κατάσταση φαίνεται να αποτελεί βασική προϋπόθεση για να επηρεάσει την παραοικονομία. Εάν δεν εφαρμοστούν ατομικά και επιχειρηματικά συμβόλαια και δεν προστατευθούν παραγωγικές προσπάθειες, το κίνητρο για δραστηριοποίηση στην παραοικονομία αυξάνεται. Οι πολίτες αισθάνονται εξαπατημένοι εάν η διαφθορά είναι διαδεδομένη, η φορολογική τους επιβάρυνση δεν δαπανάται καλά και δεν προστατεύονται από τους κανόνες δικαίου. Μια τέτοια κατάσταση αυξάνει το κίνητρο να είναι στη σκιά της οικονομίας.

Βασικοί παράγοντες για να κατανοηθεί γιατί συμμορφώνονται οι άνθρωποι είναι οι **κοινωνικοί κανόνες** ή το **κοινωνικό κεφάλαιο** (Daude et al., 2013). Επιπλέον, το κοινωνικό κεφάλαιο φαίνεται να είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας φαινομένων όπως οι μακροοικονομικές επιδόσεις. Με μια διατομεακή ανάλυση εντοπίζεται μια ισχυρή και σημαντικά θετική σχέση μεταξύ μεταβλητών κοινωνικού κεφαλαίου (καθήκοντα πολίτη) και οικονομικής ανάπτυξης. Το κοινωνικό κεφάλαιο - που μετράται ως προθυμία ο πολίτης να καταβάλει φόρους οικειοθελώς - μειώνει το κόστος των κυβερνητικών λειτουργιών και την ισοδυναμική κατανομή του κόστους αυτού στους πολίτες. Επίσης η συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία και η αλληλεπίδραση με τις αρχές με την αίσθηση της συλλογικής ευθύνης αντισταθμίζουν την τάση για δραστηριοποίηση στην παραοικονομία. Χάρη στις θεσμικές δομές, το σύστημα μπορεί να κυβερνάται καλύτερα και οι πολιτικές να είναι πιο αποτελεσματικές, καθώς η λογοδοσία προάγει την αποτελεσματικότητα μέσω των επιπτώσεων της στη συμπεριφορά της κυβέρνησης. Από την άλλη πλευρά, εάν οι πολίτες αισθάνονται εξαπατημένοι, εάν πιστεύουν ότι η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη, ότι η φορολογική τους επιβάρυνση δεν δαπανάται ορθολογικά και ότι δεν προστατεύονται αρκετά από τους κανόνες δικαίου, τα κίνητρα για να φοροδιαφύγουν αυξάνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

Η Ηθική είναι ένα σύνολο κανόνων που ορίζει την καλή (ορθή) και την κακή (εσφαλμένη) συμπεριφορά. Αν και δεν υφίσταται ένα γενικό σύνολο προτύπων ή ένας κώδικας ηθικής να προβάλλει τη σωστή επιλογή συμπεριφοράς σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν γενικά πλαίσια και παράγοντες διαμόρφωσης μιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων με σκοπό την επίτευξη της καλής συμπεριφοράς.

Δεοντολογία ονομάζεται το σύστημα ηθικής για το οποίο ορθές (ηθικές) πράξεις είναι οι σύμφωνες με το καθήκον και ανεξάρτητα από το ποιες μπορεί να είναι οι συνέπειες (για αυτόν που εκτελεί το ηθικό καθήκον ή και συνολικά). Η δεοντολογική ηθική (deontologicaethics) αντιπαρατίθεται συνήθως με τη συνεπειοκρατική ηθική (teleologicaethics) και συχνά θεωρείται ότι διορθώνει την τάση της δεύτερης να μοιάζει με μια «κατά περίπτωση» ηθική. Η δεοντολογική ηθική λαμβάνει συνήθως τη μορφή συγκεκριμένων-κωδικοποιημένων κανόνων για το ποιες είναι οι ηθικά αποδεκτές πράξεις και συμπεριφορές. Παρά την αντίθεσή της με τη συνεπειοκρατία, ωστόσο, η δεοντολογία μπορεί να θεωρηθεί ως συνεπειοκρατία των κανόνων. Επομένως η Δεοντολογία μπορεί να προσδιοριστεί ως σύνολο από κανόνες που αν τους ακολουθούσαν όλοι θα είχαμε το βέλτιστο αποτέλεσμα.

5.1. Φορολογική Ηθική

Η φορολογική ηθική ή αλλιώς συμμόρφωση καθίσταται ένα θέμα έρευνας που ενδιαφέρει ιδιαίτερα τον κόσμο της οικονομικής ψυχολογίας. Αυτό συμβαίνει γιατί προπαντός υπάρχει το καθολικό κοινωνικό δίλημμα για το αν πρέπει να πληρώνουμε φόρους και αν τελικά αξίζει να εστιάζουμε στο καλό της κοινωνίας σαν σύνολο ή είναι προτιμότερο να επικεντρωθούμε στο ατομικό συμφέρον που μπορεί να μην να εμφανίζεται εγωιστικό, πιθανόν όμως να συντελεί σε πιο δραστικά αποτελέσματα. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πληρωμή των φόρων είναι η κύρια υποχρέωση των πολιτών προς το κράτος, η φορολογική συμμόρφωση είναι κάτι πιο εσωτερικό, κάτι

που εξαρτάται από μια ομάδα παραγόντων όπως οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και σαφώς ψυχολογικοί (Daudeetal., 2013) .

◆ **Η ηθική των φορολογουμένων** είναι μία από τις βασικότερες μεταβλητές για το παρατηρούμενο επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης. Είναι ένας μη νομισματικός παράγοντας ο οποίος ορίζεται ως το εγγενές κίνητρο για την πληρωμή φόρων, καθώς με την πρώτη ματιά δεν έχει καμία σχέση με το σύστημα των εξωτερικών επιβραβεύσεων και ποινών. Σε μερικές μελέτες, η φορολογική ηθική έχει αντιμετωπιστεί ως εξωγενές χαρακτηριστικό του ατόμου. Μπορεί να θεωρηθεί ως μία ηθική υποχρέωση για φορολογική συμμόρφωση, ή να δικαιολογηθεί από το θετικό αίσθημα της προσφοράς στην κοινωνία. Ακόμη η φορολογική ηθική φαίνεται να συσχετίζεται θετικά με την παρατηρούμενη ευτυχία (Filippinetal., 2013) .

Οι παράγοντες που σχετίζονται τακτικά με τη φορολογική ηθική είναι τα **μεμονωμένα χαρακτηριστικά** του ατόμου όπως η ηλικία, η θρησκευτικότητα, το φύλο, η οικογενειακή και επαγγελματική του κατάσταση. Την τελευταία δεκαετία η φορολογική ηθική σχετίζεται επίσης με τα **χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος** στο οποίο ο φορολογούμενος λαμβάνει τις αποφάσεις του (Alm και Torgler, 2006). Έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες για τον εντοπισμό αυτών των εξωτερικών μεταβλητών που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της φορολογικής ηθικής. Επίσης εξετάστηκε και η σχέση μεταξύ των άμεσων δημοκρατικών δικαιωμάτων και της φορολογικής ηθικής καθώς και η σχέση της με κάποιον δείκτη τοπικής αυτονομίας, όπως δημοσιονομικής αυτονομίας ή αποκέντρωσης. Η αποτελεσματικότητα λειτουργίας των ελεγκτικών μηχανισμών θα μπορούσε επίσης να επηρεάζει το αίσθημα ίσης και δίκαιης μεταχείρισης και κατ' επέκταση το επίπεδο φορολογικής ηθικής. Επιπλέον υφίσταται έντονη συζήτηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η αναποτελεσματικότητα των δημοσίων δαπανών των τοπικών αρχών επηρεάζει τη φορολογική ηθική. Κάθε πολίτης, άλλωστε, θα εκτιμούσε να μπορεί να διαπιστώσει ότι φορολογείται ορθολογικά, καθώς και τον αντίκτυπο που έχει η συνεισφορά του αυτή στην ευρύτερη κοινωνία και στην ποιότητα των παροχών από το δημόσιο.

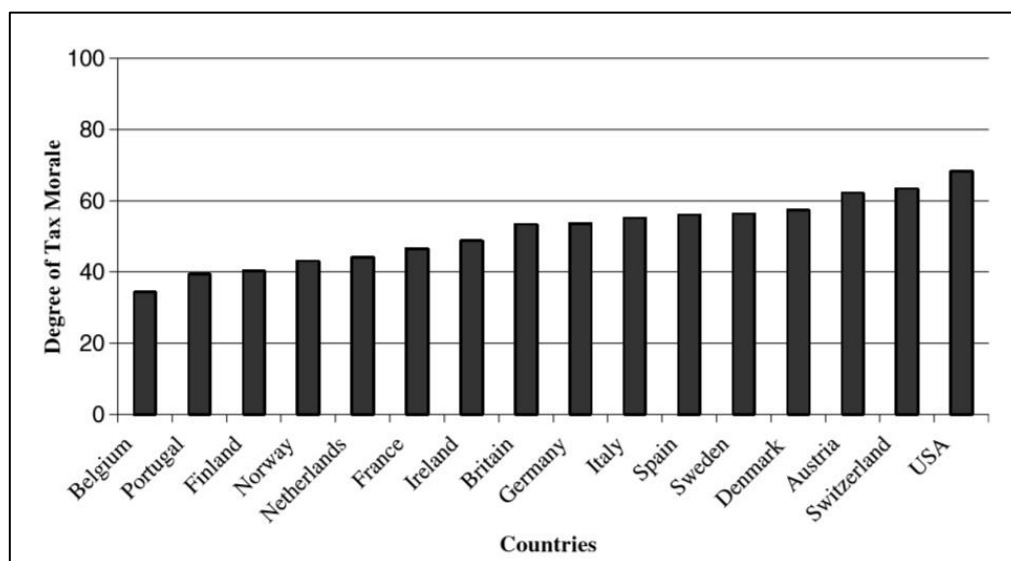
Η **εμπιστοσύνη στο νομοθετικό πλαίσιο** και η συμπεριφορά των άλλων φορολογουμένων φαίνεται να επηρεάζουν επίσης τη φορολογική ηθική. Το γεγονός

ότι οι άλλοι φορολογούμενοι θεωρείται ότι δηλώνουν δίκαια το εισόδημά τους αυξάνει τη φορολογική ηθική. Η διαίσθηση είναι παρόμοια με τον υποθετικό «μηχανισμό συνεργασίας» που συστηματικά εμφανίζεται σε πειράματα για την παροχή δημόσιων αγαθών, όπου οι ατομικές συνεισφορές τείνουν να συσχετίζονται θετικά με τη συμπεριφορά των αντιπάλων. Παρομοίως η συχνότητα εμφάνισης παραβίασης ενός κανόνα επηρεάζει αρνητικά την τάση των ατόμων να τιμωρήσουν την παραβίαση αυτή.

Συνεπώς η κατανόηση των καθοριστικών παραγόντων της φορολογικής ηθικής επιτυγχάνεται εστιάζοντας στις μεταβαλλόμενες παραμέτρους. Έτσι με βάση το επίπεδο φορολογικής ηθικής σε ατομικό επίπεδο μπορεί να ελεγχθεί αν ο βαθμός **ισχύος της φορολογικής επιβολής** επηρεάζει τη φορολογική ηθική. Η σημασία της έρευνας σε τέτοια ερωτήματα είναι εμφανής. Εκτός από την καλύτερη κατανόηση της φορολογικής ηθικής και έμμεσα της φορολογικής συμμόρφωσης, θα μπορούσε να προσφέρει μια λογική εξήγηση για ένα μέρος των διαφορών που εμφανίζονται μεταξύ των χωρών με μέσα επίπεδα φορολογικής ηθικής, οι οποίες διαφορετικά θα συγγέονταν με άλλα πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Επιπλέον μπορούν να προκύψουν ενδιαφέρουσες πολιτικές προεκτάσεις, καθώς οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν να αποκομίσουν εργαλεία για να επηρεάσουν τις μεταβλητές που έχουν αντίκτυπο στη φορολογική ηθική.

Οι **αξίες**, οι **κοινωνικοί κανόνες** και οι **οισυνήθειες στάσεις** διαφέρουν μεταξύ των χωρών και αν οι διαφορές αυτές έχουν μετρήσιμες επιπτώσεις στην οικονομική συμπεριφορά (Alm και Torgler, 2006). Ένας τομέας στον οποίο τέτοιες μελέτες έχουν ιδιαίτερη σημασία είναι η φορολογική συμμόρφωση, δεδομένου ότι τόσο ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ των χωρών όσο και ότι υφίσταται αξιοσημείωτη αδυναμία των τυποποιημένων οικονομικών μοντέλων συμμόρφωσης των φορολογουμένων να εξηγήσουν αυτές τις διαφορές. Σε σχετική έρευνα οι καθοριστικοί παράγοντες της εγγενούς προθυμίας ενός ατόμου να πληρώσει φόρους (φορολογικής ηθικής) έχουν εκτιμηθεί χρησιμοποιώντας πληροφορίες από την Έρευνα Παγκόσμιων Αξιών για ένα ευρύ φάσμα χωρών για πολλά χρόνια δεδομένων (Alm και Torgler, 2006). Αρχικά αναλύθηκε μια διατομή ατόμων στην Ισπανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Σύμφωνα με τα πειραματικά αποτελέσματα σε μια πολυμεταβλητή ανάλυση, τα συμπεράσματα έδειξαν μία σημαντικά υψηλότερη φορολογική ηθική στις Ηνωμένες Πολιτείες από

ό,τι στην Ισπανία. Στη συνέχεια, επεκτάθηκε η ανάλυση πολλαπλών μεταβλητών ώστε να συμπεριληφθούν και άλλες 14 ευρωπαϊκές χώρες. Τα αποτελέσματα δείχνουν ξανά ότι τα άτομα στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν υψηλότερη φορολογική ηθική από όλες τις χώρες, ακολουθούμενη από αυτή της Αυστρίας και της Ελβετίας. Επίσης, διαπιστώνεται μια ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους της παραοικονομίας και του βαθμού φορολογικής ηθικής στις χώρες αυτές.

Γράφημα 5.1. Φορολογική ηθική σε Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και Ευρώπη³

Αρκετά και συχνά εξετάζεται επίσης η ύπαρξη **πολιτιστικής επίδρασης** στην ατομική φορολογική ηθική, χρησιμοποιώντας στοιχεία μεταναστών στην Ε.Ε.. Εντύπωση προκαλεί σχετική μελέτη (Kountouris και Remoundou, 2013) όπου διαπιστώνεται ότι η **κουλτούρα** είναι σημαντικός παράγοντας του επιπέδου φορολογικής ηθικής. Με βάση την έρευνα αυτή για τους μετανάστες της Ευρώπης ερευνάται και επιβεβαιώνεται ότι η κουλτούρα και το επίπεδο φορολογικής ηθικής στη χώρα υποδοχής επηρεάζεται σημαντικά από το ισχύον επίπεδο στη χώρα καταγωγής των μεταναστών καθώς η πολιτιστική επίδραση μέσω της μετακίνησης αυτών των πληθυσμών είναι σημαντική.

Ένα ακόμη συνθετικό στοιχείο της φορολογικής ηθικής είναι η **διαδικασία επιβολής του φόρου**. Σε σχετική έρευνα (Filippin et al., 2013) χρησιμοποιώντας ένα μοναδικό

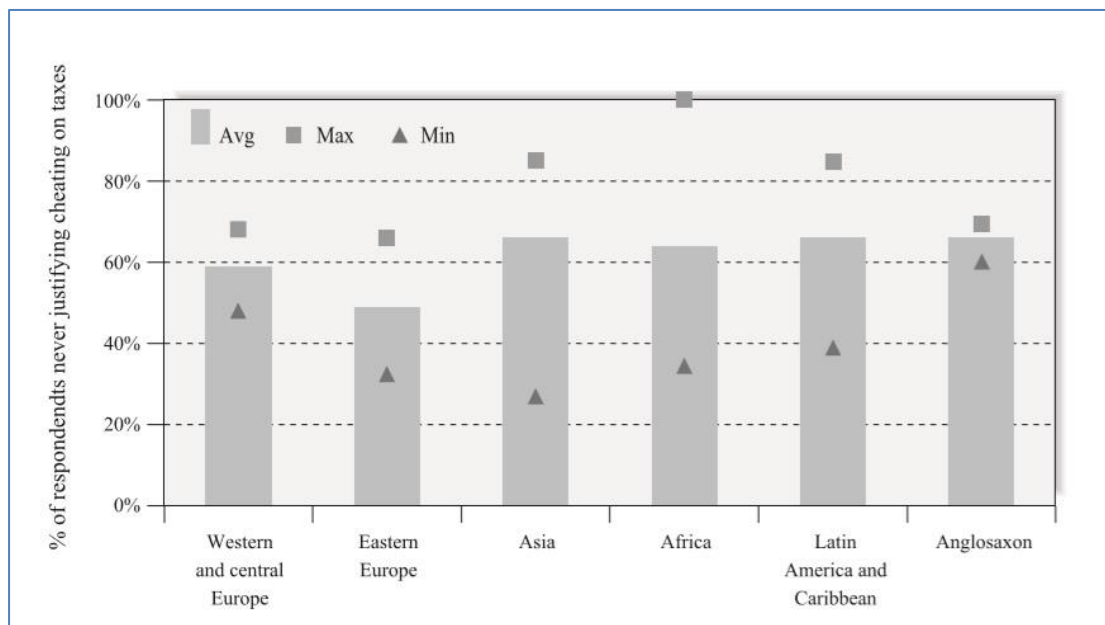
³Alm, J. and Torgler, B. (2006). "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe". *Journal of Economic Psychology*.

σύνολο δεδομένων που συνδυάζει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ιταλικών νοικοκυριών με διοικητικά στοιχεία σχετικά με την επιβολή του φόρου, αρχικά διαπιστώνεται ότι η φορολογική ηθική συσχετίζεται θετικά με την επιβολή του φόρου. Δεύτερον, για να αντιμετωπιστεί η πιθανή ενδογένεια της επιβολής του φόρου, οι ερευνητές αποδεικνύουν ότι τα αποτελέσματα επιβεβαιώνονται χρησιμοποιώντας τη μεταβολή του φορολογικού ελλείματος (tax gap) σε επαρχιακό επίπεδο ως μέσο επιβολής του φόρου. Το λεγόμενο φορολογικό έλλειμμα συνίσταται στη διαφορά μεταξύ του ποσού των φόρων που θα έπρεπε να εισπράττεται σε συνθήκες μηδενικής παραοικονομίας και απόλυτης φορολογικής συμμόρφωσης, και αυτού που πράγματι βεβαιώνεται⁴. Σε σύγκριση με άλλες χώρες, η Ελλάδα το 2010 είχε ένα από τα μεγαλύτερα φορολογικά ελλείμματα (περίπου 30% ή 20 δισεκατομμύρια ευρώ), όταν χώρες όπως η Σουηδία και οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν ελλείμματα 10-15%. Τέλος, παρέχονται αποδείξεις ότι ο αντίκτυπος του φορολογικού ελέγχου και του κοινωνικού περιβάλλοντος είναι ισχυρότερος σε χαμηλά επίπεδα φορολογικής ηθικής. Εκτός από τη μείωση της αναμενόμενης αξίας της φοροδιαφυγής, η φορολογική επιβολή έχει επιπρόσθετο και έμμεσο αντίκτυπο στη φορολογική συμμόρφωση μέσω της επίπτωσής της στη φορολογική ηθική.

Επίσης αποτελέσματα άλλων ερευνών δείχνουν σταθερά την ανάγκη να ληφθούν υπόψη τόσο οι **εσωτερικοί κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες** όσο και οι αντιλήψεις σε σχέση με τους θεσμικούς παράγοντες κατά την αξιολόγηση της ηθικής στάσης απέναντι στη φορολογία και τη συμμόρφωση, αλλά κυρίως της σχέσης μεταξύ πολιτών και κράτους. Οι αντιλήψεις για τη λειτουργία της δημοκρατίας, της διαφάνειας και της δικαιοσύνης βοηθούν την κατανόηση αυτών των στάσεων και σχέσεων, ενώ η καλύτερη κατανόηση των κοινωνικοοικονομικών ζητημάτων (θρησκεία, φύλο, ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού), που σχετίζονται με το «στίγμα» της φοροδιαφυγής, θα μπορούσε να ενισχύσει την παιδεία των φορολογουμένων. Έτσι σύμφωνα με μια τέτοια έρευνα (Daude et al., 2013) η περισσότερη παιδεία συνδέεται με την υψηλότερη φορολογική ηθική, συμβάλλοντας στην ενίσχυση του επιχειρήματος των μεγαλύτερων δεσμών μεταξύ προσφοράς δημόσιας υπηρεσίας και φορολογικής συμμόρφωσης, με την επιφύλαξη ορισμένων διακύμανσεων της φορολογικής ηθικής στο δείγμα της έρευνάς τους. Ως εκ τούτου η

⁴ <http://www.kathimerini.gr/399427/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/to-forologiko-elleimma>

βαθύτερη κατανόηση των τοπικών και εσωτερικών παραγόντων που ενδέχεται να επηρεάσουν τη φορολογική ηθική είναι ένα απαραίτητο συμπλήρωμα της ανάλυσης του ζητήματος.

Γράφημα 5.2. Φορολογική ηθική ανά γεωγραφική περιοχή⁵

Το ανωτέρω γράφημα έχει στον καθετο άξονά του το ποσοστό των ερωτηθέντων που δε θα δικαιολογούσαν ποτέ τη φοροδιαφυγή ενώ στον οριζόντιο τις γεωγραφικές περιοχές του κόσμου. Στην Ελλάδα, που σύμφωνα και με το Γράφημα 5.2. ανήκει στην περιοχή με το χαμηλότερο μέσο όρο φορολογικής ηθικής και το δεύτερη χαμηλότερη παρατηρούμενη αξία μετά την Ασία, η πράξη της φοροδιαφυγής, εάν το φορολογικό σύστημα της χώρας είναι άδικο και οι φορολογικοί συντελεστές είναι πολύ υψηλοί δικαιολογείται ως ηθική. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική, ακόμα κι αν ένα μεγάλο ποσοστό των φόρων που εισπράττονται σπαταλιέται, ενώ δεν είναι ηθική, αν ένα μεγάλο ποσοστό των φόρων που εισπράττονται δαπανάται συνετά. Από τα ανωτέρω συνάδει ότι η φορολογική ηθική πλήττεται όταν υπάρχει έντονο το συναίσθημα της αδικίας.

◆ **Η ηθική των αρμόδιων επαγγελματιών** στο φορολογικό και ελεγκτικολογιστικό τομέα, όπως οι λογιστές, οι ελεγκτές, οι εφοριακοί, οι φοροτεχνικοί, οι σύμβουλοι κ.α.

⁵Daude, C., Gutiérrez, H. and Melguizo, Á. (2013). "What Drives Tax Morale? A Focus on Emerging Economies". *Hacienda Pública Española*.

σχετίζεται κυρίως με το επίπεδο της τηρούμενης δεοντολογίας και την ποιότητα του επαγγελματισμού.

Σε κάθε περίπτωση το ατομικό επίπεδο ηθικής κάθε επαγγελματία φυσικά επηρεάζει το βαθμό τήρησης της επαγγελματικής δεοντολογίας και κατ' επέκταση την ηθική του φορολογούμενου, η οποία αλληλεπιδρά, πέρα από άλλους παράγοντες, με τη στάση και την επίδοση των ρυθμιστικών και ελεγκτικών αρχών. Ωστόσο το επίπεδο ηθικής των επαγγελματιών στον τομέα της φορολογίας διαμορφώνεται και εξαρτάται κυρίως από παράγοντες πέρα των ξεχωριστών ατομικών χαρακτηριστικών, τα οποία εκ των πραγμάτων δεν δύναται να προσδιορίζουν το συνολικό παρατηρούμενο επίπεδο επαγγελματικής ηθικής – δεοντολογίας.

Όπως είδαμε ήδη έχει ερευνηθεί η σχέση μεταξύ του μεγέθους μιας επιχείρησης που δραστηριοποιείται στη διαμόρφωση, τη δήλωση, ή τον έλεγχο της φορολογίας και της δεοντολογίας στη φορολογική πρακτική (Doyle et al., 2014) . Διερευνώντας τις αντιλήψεις των επαγγελματιών του φορολογικού τομέα σχετικά με τον αντίκτυπο του μεγέθους της επιχείρησης στη δεοντολογία της φορολογικής πρακτικής, προσδιορίζονται τα σχετικά ζητήματα και αξιολογούνται ποσοτικά η σχέση του μεγέθους του εργοδότη με τη δεοντολογική συλλογιστική των εργαζομένων στον τομέα της φορολογίας.

Υφίσταται θετική σχέση μεγέθους επιχείρησης-εργοδότη και επιπέδου δεοντολογίας στους εργαζόμενους επαγγελματίες, στον τομέα της φορολογίας (ελεγκτικολογιστικό επάγγελμα). Ωστόσο εκτός από αυτή τη σχέση μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε ξανά τα στοιχεία της κουλτούρας και των κοινωνικοοικονομικών δομών του περιβάλλοντος δράσης ως καθοριστικά για το επίπεδο ατομικής ηθικής του επαγγελματία και κατ' επέκταση της επικρατούσας δεοντολογίας.

5.2. Κώδικες Δεοντολογίας

Σε ένα φορολογικό σύστημα βασισμένο σε μεγάλο βαθμό στην εθελούσια συμμόρφωση, τα πρότυπα δεοντολογίας του φορολογούμενου είναι εξαιρετικά σημαντικά. Σημαντική είναι επίσης η στάση της δημοσιονομικής και φορολογικής

πολιτικής, οι έλεγχοι και η ελεγκτική εμπειρία, οι σωστές βάσεις κατανομής της φορολογικής επιβάρυνσης, η ισότητα και αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης, δηλαδή γενικότερα η επικρατούσα ηθική και δεοντολογία των αρμόδιων φορέων – επαγγελματιών.

Σε επαγγέλματα κρίσιμων τομέων για το δημόσιο συμφέρον (υγεία, δικαιοσύνη, οικονομία, δημόσια διοίκηση κ.ά.) πέρα από το πλαίσιο γενικών ηθικών αρχών καθολικής ισχύος, αλλά και των συνήθων συμπεριφορών ή άγραφων κανόνων, κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη ενός κώδικα επαγγελματικής ηθικής (code of professional ethics). Η Επαγγελματική Δεοντολογία διαμορφώνεται πρότυπα συμπεριφοράς για έναν επαγγελματία τα οποία σχεδιάστηκαν τόσο για πρακτικούς όσο και για ιδεατούς σκοπούς. Η ιδεατή συμπεριφορά εμπεριέχεται στις αρχές του κώδικα ηθικής (principles) ενώ η πρακτική συμπεριφορά περιγράφεται στους κανόνες του κώδικα συμπεριφοράς (rules).

Στην Ελλάδα η επαγγελματική δεοντολογία είναι περισσότερο τυποποιημένη, εξελιγμένη και διαδεδομένη στο χώρο του **ελεγκτικολογιστικού επαγγέλματος**, παρά στο δημόσιο τομέα. Ακολουθώντας τα διεθνή πρότυπα οι Ορκωτοί Ελεγκτές Λογιστές και οι ελεγκτικές εταιρείες υπόκεινται στις αρχές επαγγελματικής δεοντολογίας του Κώδικα της IFAC που θεμελιώνουν την ιδιότητά τους ως προστάτες του δημοσίου συμφέροντος, με ακεραιότητα, αντικειμενικότητα, επαγγελματική ικανότητα και δέουσα επιμέλεια. Σκοπός του κώδικα, με τη θέσπιση προτύπων δεοντολογίας υψηλής ποιότητας για τους ελεγκτές, είναι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και η προώθηση της αξίας των ελεγκτικών υπηρεσιών των ΟΕΛ. Η ΕΛΤΕ με την Κανονιστική Πράξη 004/2017 δημοσίευσε την επίσημη μετάφραση του κώδικα της IFAC στην ελληνική γλώσσα.

Από την πλευρά του **δημόσιου τομέα και των κρατικών εποπτικών και ελεγκτικών υπηρεσιών** εντύπωση προκαλεί ο βαθμός τυποποίησης και το διαφανόμενο επίπεδο επαγγελματισμού του Τμήματος Φορολογίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τα ιδιαίτερα στοιχεία κουλτούρας, με πιθανές επιρροές από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη «Μέκκα» των οικονομικών και ελεγκτικολογιστικών επαγγαλμάτων, φαίνεται ότι διαπνέουν μέχρι και το δημόσιο τομέα, κάτι που στην Ελλάδα μοιάζει ανέφικτο. Έτσι ο «Κώδικας Ηθικής και Δεοντολογίας» του Τμήματος

Φορολογίας της Κύπρου καθορίζει τις σημαντικότερες αξίες, σύμφωνα με την αποστολή και το όραμά της υπηρεσίας, με σκοπό τη διαμόρφωση συλλογικής ηθικής συνείδησης, με υψηλό επίπεδο επαγγελματισμού και ποιότητας παροχής υπηρεσιών. Ορίζει ως αποστολή τη συνεπή εφαρμογή των νομοθεσιών διασφαλίζοντας τη δίκαιη φορολόγηση με τρόπο που να ενισχύει την εμπιστοσύνη του φορολογούμενου και την ελαχιστοποίηση της φοροδιαφυγής με αποτελεσματική συλλογή των φορολογικών εσόδων του κράτους με το ελάχιστο δυνατό κόστος. Το δε όραμα κατέχει πρωταρχική θέση στον Κώδικα και είναι «να καταστεί το Τμήμα Φορολογίας μια σύγχρονη φορολογική αρχή, παρέχοντας ποιοτικές υπηρεσίες στον φορολογούμενο και επιτυγχάνοντας τη μέγιστη δυνατή εθελούσια συμμόρφωση» (Τμήμα Φορολογίας και Κυπριακή Ακαδημία Δημόσιας Διοίκησης - Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 2016).

Οι σημαντικότερες αξίες με γνώμονα την εμπιστοσύνη του κοινού, είναι :

- ♦ Δικαιοσύνη : Δράση χωρίς διακρίσεις στο πλαίσιο της εξουσίας που παρέχει ο νόμος ενώπιον του οποίου είναι όλοι ίσοι.
- ♦ Διαφάνεια : Οι επαγγελματίες είναι υπόλογοι για τις αποφάσεις και ενέργειές τους χωρίς καμία απόκρυψη ή παράβλεψη παράτυπης δράσης.
- ♦ Ακεραιότητα : Είναι αφοσιωμένοι στον ύψιστο βαθμό εντιμότητας, δεν αλλοιώνουν τις αξίες τους και τα δεδομένα και δεν παραπλανούν.
- ♦ Υπευθυνότητα : Τα καθήκοντά εκτελούνται με επιμέλεια, έγκαιρα, με υψηλό αίσθημα ευθύνης και λογοδοσίας.
- ♦ Αντικειμενικότητα : Τα καθήκοντά εκτελούνται με αμεροληψία, ανεξάρτητα απόσυμφέροντα, χωρίς καμία διάκριση ή όφελος.
- ♦ Σεβασμός : Οι επαγγελματίες δείχνουν εμπιστοσύνη στους συνεργάτες τους, εκτός εάν υπάρχουν στοιχεία για το αντίθετο, συνεργάζονται και αποφεύγουν αχρείαστη ενόχληση, συμπεριφερόμενοι με ευγένεια, υπομονή και εντιμότητα.
- ♦ Εχεμύθεια : Διασφαλίζεται το απόρρητο των πληροφοριών και δεδομένων χρησιμοποιώντας τα μόνο για τους προβλεπόμενους από τον Νόμο σκοπούς.
- ♦ Αποφυγή σύγκρουσης συμφερόντων : Οι επαγγελματίες απαγορεύεται να αποφασίζουν και να εμπλεκονται σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν ειδικές σχέσεις, καθώς και να αποκομίζουν οποιοδήποτε προσωπικό όφελος.

Επίσης ο Κώδικας περιλαμβάνει μηχανισμούς πρόληψης και ελέγχου της τήρησης των αξιών. Οι μηχανισμοί πρόληψης περιλαμβάνουν εκπαίδευση του προσωπικού, ορισμό και εκπαίδευση Καθοδηγητών στους οποίους θα μπορεί να απευθύνεται το προσωπικό για επίλυση διλημάτων και άλλων αποριών και τη δημιουργία Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας η οποία θα βοηθάει στην επίλυση των δυσκολότερων διλημάτων, θα αναθεωρεί τον Κώδικα, θα αποφασίζει μέτρα διάδοσης και εμπέδωσης του Κώδικα και θα εξετάζει παράπονα. Στους μηχανισμούς πρόληψης και ελέγχου περιλαμβάνεται και καθορισμένη διαδικασία υποβολής και εξέτασης παραπόνων. Ο Κώδικας εξηγεί επίσης πώς η μη τήρηση των αξιών πιθανόν να επιφέρει συνέπειες μέσω της ενεργοποίησης νόμων. Η γνώση ότι πιθανόν να προκύψουν επιπτώσεις βοηθάει περαιτέρω στην πρόληψη φαινομένων μη υιοθέτησης των αξιών του Κώδικα.

Η παρουσίαση του Κώδικα Ηθικής και Δεοντολογίας της φορολογικής αρχής της Κύπρου προκαλεί εύλογα το θαυμασμό ενός παρατηρητή από την Ελλάδα, όπου η καταγραφή, η τήρηση και ο έλεγχος εφαρμογής αυστηρών κανόνων λειτουργίας και συμπεριφοράς στους λειτουργούς του τομέα των ελεγκτικών και ρυθμιστικών θεσμικών οργάνων, μοιάζει με «ενοχλητική» εξαίρεση που ταραάζει το νωθρό περιβάλλον ενός φαύλου κύκλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Όπως γνωρίζουμε οι σχετιζόμενοι φορείς και θεσμοί με την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής είναι οι εκάστοτε δημόσιες φορολογικές αρχές και οι κατά τόπους Δ.Ο.Υ., οι υπηρεσίες του αρμόδιου ΥΠ.ΟΙΚ., η Οικονομική Αστυνομία, φορείς του Ιδιωτικού Τομέα, όπως οι Ορκωτοί Ελεγκτές Λογιστές και ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα ή αρμόδιες υπηρεσίες. Τα συνήθη μέσα αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής είναι η προληπτική επιβολή της εφαρμογής και τήρησης της φορολογικής νομοθεσίας με σχετικές οδηγίες, γνωμοδοτήσεις και εγκυκλίους, οι επιτόπιοι και ταυτόχρονοι έλεγχοι με την υποκείμενη σε φόρο δραστηριότητα, αλλά και ο μεταγενέστερος φορολογικός έλεγχος. Το εργαλείο του φορολογικού ελέγχου, τακτικού ή έκτακτου, μετά από την τέλεση των υποκείμενων σε φόρο πράξεων, καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση και απασχολεί τους περισσότερους πόρους από όλους τους αρμόδιους φορείς ως το βασικότερο, κατασταλακτικό ωστόσο, μέτρο.

Παράλληλα με τους συμβατικούς τρόπους αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να λάβουν σοβαρά υπόψη και την υιοθέτηση και εφαρμογή κινήτρων φορολογικής συμμόρφωσης. Οι πολίτες και οι επιχειρήσεις επιθυμούν να αντιλαμβάνονται ότι αντιμετωπίζονται δίκαια και ορθολογικά από το φορολογικό σύστημα, ότι η μη-συμμόρφωση ελέγχεται και τιμωρείται, αλλά και ότι η φορολογική ηθική και κατ' επέκταση η συμμόρφωση επιβραβεύεται. Ανάμεσα σε μικρής σημασίας παραδοσιακά φορολογικά κίνητρα (π.χ. έκπτωση φόρου στην άμεση καταβολή) που όλο και σπανίζουν, η μέθοδος επιλογής αντίδρασης, ή ακόμη και κατά περίπτωση θεσμοθέτησης κινήτρων συμμόρφωσης, που ονομάστηκε «ανταποκρίσιμη ρύθμιση» (responsiveregulation) φαίνεται ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα.

6.1. Η Τυπική Προσέγγιση

Οι τρόποι δράσης που μπορεί να λάβουν οι αρχές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων συμμόρφωσης είναι πολλοί και ποικίλουν, αν και γενικότερα, η προσοχή φαίνεται να επικεντρώνεται στις κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασης του

νόμου – κατασταλτικά και όχι προληπτικά. Όσο σημαντικό κι αν είναι αυτό για ένα σύστημα που λειτουργεί αποτελεσματικά, τα προβλήματα συμμόρφωσης δεν είναι πάντα ασπρόμαυρα στον τομέα της φορολογίας και υπό αυτές τις συνθήκες, είναι χρήσιμο για τη φορολογική υπηρεσία να διαθέτει ένα φάσμα εργαλείων στη διάθεσή της, για να διαχειριστεί ορθά τα προβλήματα συμμόρφωσης. Πιθανές ενέργειες που μπορούν να αναλάβουν οι αρχές απεικονίζονται στο πλαίσιο του μοντέλου συμμόρφωσης στην Απεικόνιση 1.2. (μεσαία στήλη).

Οι ενέργειες αντίδρασης για την επιβολή της φορολογικής νομοθεσίας είναι διατεταγμένες ώστε να αντιπροσωπεύουν διαφορετικά επίπεδα σπουδαιότητας και πίεσης εκ μέρους της φορολογικής υπηρεσίας. Η γενική διατύπωση είναι ότι εάν οι φορολογούμενοι είναι **διατεθειμένοι να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους** με ελάχιστη παρέμβαση από την φορολογική υπηρεσία, θα πρέπει να αφήνονται μόνοι για να συνεχίσουν (αυτορρύθμιση) (Braithwaite, 2002). Περισσότερο να πούμε ότι οι τρόποι δράσης θα αλλάξουν καθώς αλλάζει η φύση του προβλήματος της συμμόρφωσης. Οι αρχές που καθοδηγούν την επιβολή της φορολογίας είναι πιο σταθερές όπως αντιπροσωπεύονται στη δεξιά πλευρά του μοντέλου συμμόρφωσης στην Απεικόνιση 1.2. Για όσους είναι πρόθυμοι να συνεργαστούν, η αρχή που καθοδηγεί την επιλογή της στρατηγικής είναι η αυτορρύθμιση. Εάν οι φορολογούμενοι έχουν δεσμευτεί να διορθώσουν τα λάθη τους, θα πρέπει να ενθαρρυνθούν και να βοηθηθούν με αυτόν τον τρόπο. Το επόμενο επίπεδο παρεμβολής μπορεί να καλείται επιβαλλόμενη αυτορρύθμιση. Οι φορολογούμενοι είναι υπεύθυνοι για τη διόρθωση των δικών τους λαθών, αλλά υπάρχει ένας μηχανισμός για να διασφαλιστεί ότι το πράττουν και για να παράσχει ανατροφοδότηση και να δείξει εάν το σχέδιο συμμόρφωσης των φορολογουμένων είναι υγιές. Πάνω από αυτά τα επίπεδα είναι οι παραδοσιακές αρχές για την επιβολή της φορολογικής νομοθεσίας που εμπεριέχουν στρατηγικές χειρισμού και ελέγχου. Μια επιουική εκδοχή ρύθμισης εντολής και ελέγχου είναι να υπάρχει ο φόβος της «ράβδου» (όπου δεν πίπτει ο λόγος), αλλά η χρήση τιμωρίας να ασκείται διακριτικά για τη βελτίωση της συμμόρφωσης. Η σκληρή εκδοχή είναι η μη-διακριτική τιμωρία, ώστε να ακολουθούν αυτόματα οι κυρώσεις όταν εντοπίζεται μη-συμμόρφωση, ανεξάρτητα από τις περιστάσεις. Οι αρχές επιβολής, προς την κορυφή της πυραμίδας, συνεπάγονται μεταβίβαση εξουσίας από τον φορολογούμενο στη φορολογική υπηρεσία και ταυτόχρονη απώλεια ελευθερίας του φορολογούμενου.

Για την Ελλάδα και σε συνεργασία με άλλα κράτη μέσα από ομάδες κοινής δράσης, οι μακροπρόθεσμες προτάσεις για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και άλλων παραβατικών φαινομένων πρέπει να είναι (Βασαρδάνη, 2011) :

● Η **απλοποίηση της νομοθεσίας και ο εξορθολογισμός του ρυθμιστικού πλαισίου** με τη δημιουργία σταθερού φορολογικού συστήματος και περιορισμό των ερμηνευτικών εγκυκλίων, ως προϋποθέσεις αποτελεσματικού σχεδιασμού της φορολογικής πολιτικής.

● Η **αναδιοργάνωση και εγρήγορση των φορολογικών αρχών** με δυνατότητα διασταύρωσης και παρακολούθησης φορολογικών δεδομένων μέσα από ένα κεντρικό πληροφοριακό σύστημα συνδεδεμένο με άλλες αρχές και υπηρεσίες, με εξάλειψη των περιπτώσεων διαφθοράς στις ελεγκτικές υπηρεσίες μέσω της εφαρμογής αυστηρών κανόνων δεοντολογίας και εξασφάλισης ορθολογικών συνθηκών εργασίας και σε συνδυασμό με αλλαγές στη δομή των επιχειρήσεων και στο αναπτυξιακό μοντέλο.

● Η **φορολογική κουλτούρα και συνείδηση** και ένα **σύστημα κινήτρων** για φορολογική συμμόρφωση. Με διαφάνεια στην αξιοποίηση των φόρων και βελτίωση των παρεχόμενων δημόσιων αγαθών θα αποδεικνυόταν έμπρακτα η ανταποδοτικότητα προς όφελος των πολιτών. Επίσης η αύξηση της πιθανότητας εντοπισμού της μη-συμμόρφωσης, σε καθεστώς δίκαιης και διαφανούς διαδικασίας επιβολής προστίμων, θα πρόσθετε στη φορολογική συνείδηση του πολίτη.

Πιο συγκεκριμένα για το δυσκίνητο και βεβαρυμένο φορολογικό περιβάλλον της Ελλάδας μπορούν να απαριθμηθούν πολλά μέτρα για την πάταξη της φοροδιαφυγής :

- να εφαρμοστούν ορθά οι διεθνείς πρακτικές και ενισχυθεί η διεθνής συνεργασία,
- να μειωθούν οι συντελεστές φορολογίας και κατανεμηθεί η φορολογική επιβάρυνση με βάση αντικειμενικά εισοδηματικά κριτήρια,
- να χρησιμοποιηθεί ευρύτερα το πλαστικό χρήμα και να καταστεί το βασικό μέσο συναλλαγών,
- να εντατικοποιηθούν οι φορολογικοί έλεγχοι ως προς τη φοροδιαφυγή και να συνδυαστούν με την αυστηροποίηση των διοικητικών και των ποινικών κυρώσεων,
- να βελτιωθεί και να εκσυγχρονιστεί η οργάνωση των φορολογικών αρχών, τόσο σε επίπεδο διοίκησης όσο και σε επίπεδο υπαλλήλων, μέσω της δημιουργίας ηλεκτρονικής φορολογικής διοίκησης και εκπαίδευσης των υπαλλήλων της.
- να προταθούν άμεσα και χειροπιαστά αντικίνητρα διαφθοράς,

- να χορηγηθούν κίνητρα για τη δημιουργία μεγαλύτερων επιχειρήσεων,
- να δημιουργηθεί ένα σταθερό και απλοποιημένο φορολογικό σύστημα και
- να καλλιεργηθεί η φορολογική συνείδηση και παιδεία.

Μετά από όλα αυτά η Ελλάδα θα είναι σε θέση να επιστρέψει σε ένα καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής σταθερότητας και ανάπτυξης.

Στην κατεύθυνση αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής κινούνται και διάφορες ρυθμιστικές παρεμβάσεις ή **κατευθύνσεις της Ε.Ε.**. Στην ανακοίνωση για την προώθηση της χρηστής διακυβέρνησης στο φορολογικό τομέα (Commission of the European Communities, 2009) , η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζει συγκεκριμένες ενέργειες που μπορούν να αναληφθούν για την καλύτερη προώθηση των αρχών της χρηστής διακυβέρνησης στο φορολογικό τομέα (αρχές διαφάνειας, ανταλλαγής πληροφοριών και θεμιτού φορολογικού ανταγωνισμού), τόσο εντός της Ε.Ε. όσο και έναντι τρίτων χωρών. Ο γενικός στόχος είναι η βελτίωση της φορολογικής συνεργασίας και η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής στην ευρύτερη δυνατή γεωγραφική βάση. Επίσης η Ε.Ε. προτάσει τη στήριξη αποτελεσματικών, αποδοτικών, δίκαιων και βιώσιμων φορολογικών συστημάτων (European Commission, 2010) με τη συμβολή της στις φορολογικές μεταρρυθμίσεις και στην ενίσχυση των φορολογικών διοικήσεων, την προώθηση της λογοδοσίας και της διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών στο εθνικό επίπεδο, την ενίσχυση της διαφάνειας και της φορολογικής συνεργασίας διεθνώς.

6.1.1. Ο Φορολογικός Έλεγχος στην Ελλάδα

Ο φορολογικός έλεγχος περιλαμβάνει το σύνολο των ελεγκτικών ενεργειών που εφαρμόζονται από τα αρμόδια φορολογικά όργανα με σκοπό να διαπιστωθεί εάν εφαρμόζονται ορθά οι διατάξεις της κείμενης φορολογικής νομοθεσίας. Πιο συγκεκριμένα ελέγχεται η ορθή τήρηση τωνκατάλληλων βιβλίων και στοιχείων, η υποβολή τωναπαραίτητων δηλώσεωναφού συμφωνούν με τα δεδομένα των βιβλίων, η μη απόδοση φόρων, τελών και εισφορών. Πέραν των ανωτέρω, στην έννοια του φορολογικού ελέγχου περιλαμβάνονται και όλες εκείνες οι ενέργειες συλλογής απαραίτητων πληροφοριών και στοιχείων για την ορθή εκτίμηση της οικονομικής κατάστασης της επιχείρησης, ώστε να διαμορφωθεί μια σαφής και πλήρης εικόνα για τον τρόπο λειτουργίας, τη δυναμικότητα της ελεγχόμενης επιχείρησης, το αντικείμενο

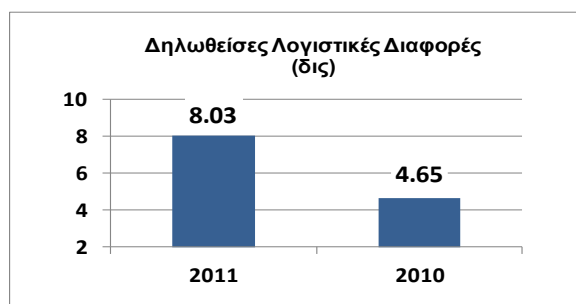
εργασιών της και εν τέλει εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για τις φορολογικές υποχρεώσεις.

Ο φορολογικός έλεγχος στην Ελλάδα αποτελεί σημαντική λειτουργία του Κράτους και ασκείται σύμφωνα με το νομο από διότι σε αυτόν βρίσκουν μεταξύ άλλων εφαρμογή οι συνταγματικές αρχές για ισοδύναμη συμμετοχή των πολιτών στα οικονομικά βάρη, οι δε συνέπειές του είναι σημαντικές σε όλο το φάσμα των κοινωνικών και κυρίως οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι φορολογικοί έλεγχοι πρέπει να διεξάγονται με τυπικότητα, πάντα σύμφωνα με τον νόμο και να αποσκοπούν στην εξεύρεση ή/και την επαλήθευση της φορολογητέας ύλης με τρόπο διαφανή, αντικειμενικό και δίκαιο. Με τους φορολογικούς ελέγχους εκτός από τη διασφάλιση των συμφερόντων του Δημοσίου, εξυπηρετούνται και άλλοι εξίσου σημαντικοί σκοποί, όπως η δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών, η προστασία των υγιών επιχειρήσεων από τον αθέμιτο ανταγωνισμό, η διαρκής ενημέρωση των φορολογουμένων σχετικά με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις και η αύξηση της εθελούσιας συμμόρφωσης μέσα από την εμπέδωση της φορολογικής συνείδησης.

Στην παρούσα εργασία δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο **Φορολογικό Έλεγχο από Ορκωτούς Ελεγκτές Λογιστές (Ο.Ε.Λ.)** με την έκδοση «φορολογικού πιστοποιητικού» ή αργότερα «έκθεσης φορολογικής συμμόρφωσης». Η έμφαση δικαιολογείται από το γεγονός ότι αυτός ο θεσμός υπήρξε σταθμός στο τομέα της φορολογικής συμμόρφωσης, καθώς πέτυχε πολύπλευρη βελτίωση του φορολογικού περιβάλλοντος, κρατώντας ικανοποιημένους τους ελεγχόμενους οι οποίοι ουσιαστικά εμφανίζονταν σε στάση αυτο-συμμόρφωσης. Σε αντίθεση με τους ελέγχους από δημόσιους φορείς οι έλεγχοι των ΟΕΛ έχουν συγκεκριμένη δομή, περιοδικότητα και συνέπεια, ενώ η λογοδοσία των ελεγκτών στο κοινωνικό συμφέρον είναι τεράστια σε σχέση με τους δημόσιους λειτουργούς. Έτσι σύμφωνα με τα πρότυπα πολλών Ευρωπαϊκών χωρών η πολιτική ηγεσία του ΥΠ.ΟΙΚ., το 2011 χορήγησε το φορολογικό έλεγχο των τακτικά ελεγχόμενων εταιρειών σε ιδιώτες. Το φορολογικό πιστοποιητικό μετά από εκτενείς και σχολαστικές ελεγκτικές διαδικασίες καταγράφει φορολογικές παραβάσεις ή άλλου τύπου παρατηρήσεις και πιθανότατα καθορίζει αν θα συνεχιστεί ο έλεγχος από τις ελεγκτικές υπηρεσίες του υπουργείου Οικονομικών.

Η ΕΛΤΕ παρουσίασε τα αποτελέσματα έρευνάς της για την εφαρμογή του θεσμού του φορολογικού πιστοποιητικού για την περίοδο 2011-2014. Τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας έχουν ως κάτωθι (Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων, 2017) :

- Ο βαθμός συμμόρφωσης των επιχειρήσεων ανήλθε σε ποσοστό 92%.
- Διευρύνθηκε η ετήσια φορολογική βάση κατά € 1,46 δις κατά μέσο όρο στην τετραετία 2011 -2014 (έτος βάσης 2010) με το όφελος για το δημόσιο να ανέρχεται σε ποσό περίπου € 400 εκατ. ετησίως. Η διεύρυνση της φορολογικής βάσης σε σχέση με το 2010 ανέρχεται σε περίπου επιπλέον 1,2% του ΑΕΠ για την τετραετία. Εντύπωση προκάλεσε στον πρώτο χρόνο εφαρμογής η διεύρυνση της φορολογικής βάσης κατά € 3,4 δις με την αύξηση κατά 73% στην αξία των αναμορφώσεων.

Γράφημα 6.1. Δηλωθείσα αξία φορολογικών αναμορφώσεων 2010 – 2011

- Για το σύνολο της τετραετίας 2011-2014, προέκυψαν παρατηρήσεις στις εκθέσεις των ορκωτών ελεγκτών λογιστών τουλάχιστον € 165 εκ., χωρίς τα πρόστιμα και τις προσαυξήσεις, προς επιπλέον καταλογισμό, ούτε τις μη ποσοτικοποιημένες παρατηρήσεις, από όπου ίσως προέκυψαν επιπλέον φόροι.
- Παρά τη συνεχιζόμενη ύφεση, ενισχύεται η πορεία των φορολογικών εσόδων και μειώνεται ο χρονικός ορίζοντας είσπραξης τους λόγω της συχνότητας των ετήσιων ελέγχων φορολογικής συμμόρφωσης.
- Οι ελεγχόμενες εταιρείες είναι σε θέση να προσδιορίζουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις με μεγαλύτερη ακρίβεια στις οικονομικές καταστάσεις τους, μειώνοντας σημαντικά την ανάγκη για «προβλέψεις» φόρων ανέλεγκτων χρήσεων.

Αποδεικνύεται εύκολα ότι το Φορολογικό Πιστοποιητικό συμβάλει στη βελτίωση του φορολογικού συστήματος και στη συμμόρφωση των ελεγχομένων και ότι η ποιότητα του ελεγκτικού έργου είναι υψηλή. Ενδεικτικό στοιχείο της βαρύτητας του

ελεγκτικού έργου του φορολογικού ελέγχου από τις ελεγκτικές εταιρείες είναι το γεγονός ότι με βάση την ΠΟΛ. 1124/ 18.06.2015, καθορίστηκε ότι εφόσον από μεταγενέστερο έλεγχο της φορολογικής διοίκησης προκύψουν πρόσθετες επιβαρύνσεις, σε σχέση με τα φορολογικά αντικείμενα που ορίζονται στο πρόγραμμα ελέγχου, επιβάλλεται στον υπεύθυνο ΟΕΛ και στην ελεγκτική εταιρεία διοικητικό πρόστιμο κατόπιν γνώμης της ΕΛΤΕ. Επιπλέον η γνώμη της ΕΛΤΕ σχετικά με τον φορολογικό έλεγχο των ελεγχόμενων εταιρειών από τους ΟΕΛ είναι ότι η συνέχιση εφαρμογής του θεσμού του φορολογικού πιστοποιητικού αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση βελτίωσης του φορολογικού μας συστήματος (Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων, 2017).

6.1.2. Κίνητρα Φορολογικής Συμμόρφωσης

Οι κινητήριες στάσεις και οι στρατηγικές αντίδρασης των αρχώνόπως παρουσιάστηκε ήδη από την εισαγωγή είναι ευρέως διαδεδομένες και γενικές, αλλά δεν μπορούν και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «συνταγές μαγειρικής». Κάθε επίπεδο και περιβάλλον συμμόρφωσης πρέπει να βρει τις δικές του στρατηγικές που ταιριάζουν στο πρόβλημα, στο φοροογικό σύστημα και στους διαθέσιμους πόρους. Και πρέπει να ληφθούν υπόψη ευρέως τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα για να βρεθούν οι κατάλληλες στρατηγικές.

Σε σχετική βιβλιογραφία για τα επίπεδα συμμόρφωσης αναφέρεται το **σπιράλ φορολογικής συμμόρφωσης** για τη μείωση των κινήτρων για παίγνια (gameplaying) μεταξύ των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων (Braithwaite, 2002). Η ιδέα είναι ότι όταν οι μεγάλες επιχειρήσεις ως ομάδα επιτύχουν κάποιους στόχους σε μια σειρά από σημεία αναφοράς σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση, ανταμείβονται μέσω της μείωσης των φορολογικών συντελεστών. Η ιδέα του σπιράλ φορολογικής συμμόρφωσης δεν είναι κάτι που η Braithwaite θεωρεί ως κάτι άλλο, πέρα από ένα σημείο για συζήτηση που σηματοδοτεί μία κατάσταση φορολογικού περιβάλλοντος που θα μπορούσε κάποτε να είναι εφικτό μέσα από μια πιο ουσιαστική σχέση μεταξύ επιχειρήσεων, κοινωνίας και κυβερνήσεων σε ένα αξιοπρεπές φορολογικό σύστημα. Ο στόχος της ανταποκρίσιμης ρύθμισης και του μοντέλου συμμόρφωσης ΑΤΟ (Απεικόνιση 1.2.) είναι να αναπτυχθεί, σε συνεργασία με την κοινωνία, ένα εξελιγμένο σχέδιο που μπορεί να διαχειριστεί αποτελεσματικά τους μη συμμορφούμενους

φορολογούμενους, υποστηρίζοντας παράλληλα με κίνητρα εκείνους που συμμορφώνονται.

Πιο πρακτικά και συγκεκριμένα τώρα, σχετικά με τον **ιδιωτικό τομέα** στην Ελλάδα θα μπορούσαν να γίνουν βελτιώσεις του φορολογικού συστήματος ώστε να δοθούν χειροπιαστά και άμεσα εφαρμόσιμα κίνητρα φορολογικής συμμόρφωσης σε **φυσικά πρόσωπα και επιχειρήσεις** :

- ♦ Υποχρεωτική αποδοχή χρεωστικών και πιστωτικών καρτών και κίνητρα για τη χρήση τους από τους καταναλωτές (επιστροφή / έκπτωση φόρου, λοταρία).
- ♦ Λειτουργία αυτόνομου φορέα εσόδων και ελέγχων, με πραγματική ανεξάρτητη δράση, ώστε να αισθάνεται ο φορολογούμενος ότι αντιμετωπίζεται δίκαια, οι προσπάθειες συμμόρφωσης εκτιμώνται και η μη-τήρηση τιμωρείται χωρίς να χωρούν περιθώρια παράβλεψης ή «λαδώματος».
- ♦ Αύξηση αποδοχών υπαλλήλων Φορολογικής Διοίκησης, σύνδεση αμοιβής και παραγωγικότητας και κατάλληλη εκπαίδευση-κατάρτιση (με έμφαση σε θέματα που απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις, π.χ. transfer pricing).
- ♦ Αναγνώριση ειλικρινών προσπαθειών δημιουργία φορολογικής συνείδησης (εκστρατεία ενημέρωσης αρχές της φορολογίας και τις αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες από τις παραβάσεις)
- ♦ Κίνητρα για τη δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων με εκσυγχρονισμών φορολογικών διατάξεων για εταιρικούς μετασχηματισμούς. Οι περισσότερες χώρες θέτουν συγκεκριμένα φορολογικά κίνητρα για επενδύσεις οι οποίες σχετίζονται είτε με συγκεκριμένους τομείς (π.χ. έρευνα και τεχνολογία, περιβάλλον κλπ.) είτε αφορούν συγκεκριμένες περιοχές που χαρακτηρίζονται λιγότερο αναπτυγμένες (PricewaterhouseCoopers, 2016).
- ♦ Δυνατότητα προέγκρισης φορολογικών σχεδιασμών (tax rulings) από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές για διάφορα πολύπλοκα φορολογικά αντικείμενα. Η πρακτική έχει αποδώσει σε άλλες χώρες όσον αφορά την προσέλκυση επενδυτών μέσω της διαμόρφωσης ενός σταθερού φορολογικού περιβάλλοντος με την αποφυγή νομοθετικών αιφνιδιασμών.
- ♦ Τεχνολογική εξέλιξη και υιοθέτηση απλών, κατανοητών και φιλικών μηχανισμών δήλωσης και απόδοσης των φόρων, όπως σύνδεση ταμειακών μηχανών με το ΥΠ.ΟΙΚ., πληρωμή και αυτόματη απόδοση ΦΠΑ μέσω τραπεζικών μέσων κ.α.
- ♦ Δυνατότητα αποτελεσματικής επίλυσης φορολογικών διαφορών και φυσικά,

♦ Δραστηριοποίηση σε σταθερό και απλοποιημένο σύστημα με μείωση συντελεστών φορολογίας, κατάργηση των έκτακτων επιβαρύνσεων που εντέλει κατέληξαν να είναι ό,τι πιο σταθερό υπάρχει, αντικειμενική κατανομή φορολογική επιβάρυνσης.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να δοθούν κίνητρα **στα κράτη** στο πλαίσιο της **αναπτυξιακής συνεργασίας** (Commission of the European Communities, 2009). Πέρα από τη χρηματοδοτική στήριξη της Ε.Ε. και την παροχή πρόσβασης στις αγορές της Ε.Ε. σε συγκεκριμένες χώρες και του επιπέδου συνεργασίας τους όσον αφορά τις αρχές της χρηστής διακυβέρνησης στον φορολογικό τομέα, μπορούν να υπάρξουν και πιο πρακτικά κίνητρα. Σημαντικό σημείο είναι η προώθηση της χρηστής διακυβέρνησης στον φορολογικό τομέα σε τρίτες χώρες, οι οποίες είναι επιλέξιμες για αναπτυξιακή βοήθεια και θα πρέπει να ενισχυθούν με τις ακόλουθες ενέργειες:

♦ Παρακολούθηση, στο πλαίσιο των ενδιάμεσων αναθεωρήσεων των προγραμμάτων βοήθειας, της προόδου της χρηστής διακυβέρνησης, ώστε να υπάρχει δυνατότητα λήψης των κατάλληλων μέτρων όταν χρειάζεται.

♦ Παροχή της αναγκαίας τεχνικής βοήθειας για τον σχεδιασμό ενός αποδοτικού φορολογικού συστήματος, το οποίο θα επέτρεπε στη χώρα να αξιοποιήσει καλύτερα τους διαθέσιμους πόρους της.

♦ Πρόβλεψη ειδικών διατάξεων για τη χρηστή διακυβέρνηση στον φορολογικό τομέα στο πλαίσιο της αναθεώρησης των σχετικών κανόνων της Ε.Ε.

6.2. Μία Μη Τυπική Προσέγγιση

Θα πρέπει να εξετασθεί επίσης μία μη τυπική, περισσότερο ιδεατή και εκ των πραγμάτων θεωρητική προσέγγιση των τρόπων αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Σε αυτήν προκρίνεται η ανάλυση των στοιχείων διαμόρφωσης και του επιπέδου της ηθικής του φορολογούμενου, των ιδιαίτερων χρονικών και τοπικών παραγόντων του εκάστοτε περιβάλλοντος, της αποδοτικότητας της ισχύος της φορολογικής επιβολής και άλλων δεδομένων, ώστε να εφαρμόζονται οι κατάλληλες και δικαιότερες στρατηγικές ρύθμισης και επιβολής για την κάθε φορολογούμενη οντότητα.

Σε μία λιγότερο τυπική προσέγγιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής και των τρόπων αντιμετώπισής της θα μπορούσαμε να εξετάσουμε λιγότερο συνήθεις και τυποποιημένους παράγοντες και μεθόδους. Τα ιδιαίτερα στατιστικά στοιχεία, οι ατομικές συμπεριφορές και νοοτροπίες που κινητοποιούν τη σχετική δράση (κινητήρια στάση – motivational posture), οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και η κουλτούρα ενός πληθυσμού, μπορούν να μελετηθούν και να συνδράμουν στη διαμόρφωση εξειδικευμένων και στοχευμένων μεθόδων αντιμετώπισης του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Σε κάθε περίπτωση η μελέτη της φορολογικής ηθικής, που εξετάζεται επίσης στην παρούσα εργασία, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα μίας μη τυπικής προσέγγισης στην αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.

Γενικότερα η σχέση μεταξύ ισχύος της φορολογικής επιβολής (taxenforcement) και φορολογικής ηθικής μπορεί να συμπεριληφθεί στην ανάλυση της σχέσης μεταξύ τυπικών και άτυπων αρμόδιων θεσμών – διαδικασιών, που αμοιβαία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Στην πραγματικότητα η συμμόρφωση με τη φορολογική νομοθεσία δεν διαμορφώνεται μόνο με την επίσημη επιβολή του φόρου, αλλά και από άτυπους θεσμούς όπως οι κοινωνικοί και ατομικοί κανόνες. Κάτι που παραμελείται και εντέλει δίνεται έμφαση στις αυστηρά τυπικές οδούς προς τη συμμόρφωση με τη φορολογία και γενικότερα το δίκαιο.

Διαχρονικά γίνεται συχνά λόγος για το αν η αυστηρότερη εφαρμογή της νομοθεσίας ενισχύει ή παρεμποδίζει τη φορολογική ηθική, και κατ' επέταση τη συμμόρφωση, χωρίς να μπορεί να υπάρξει μια ξεκάθαρη απάντηση. Ως εκ τούτου αναζητείται σε κάθε περίπτωση μια απάντηση βασισμένη σε εμπειρικά και στα ιδιαίτερα χρονικά και τοπικά δεδομένα ελέγχοντας τους ενδογενείς παράγοντες των μέτρων επιβολής του φόρου και προσπαθώντας επίσης να υποστηριχθεί μια αιτιακή ερμηνεία των εκτιμήσεων. Σε σχετική έρευνα ελέγχεται πιθανότητα ενδογένειας στη μέτρηση της επιβολής και εφαρμογής της φορολογικής νομοθεσίας (Filippin et al., 2013). Ακόμη και όπου η επιβολή του φόρου δε συνδέεται με την ατομική φορολογική ηθική, η φορολογική αρχή θα μπορούσε να διαθέσει περισσότερους πόρους για την ανίχνευση της φοροδιαφυγής στις περιοχές όπου τα επίπεδα ηθικής εμφανίζονται χαμηλότερα. Χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, τη μεταβολή του καταγεγραμμένου φορολογικού ελλείμματος (taxgap) των τελευταίων περιόδων σε τοπικό επίπεδο (π.χ. Περιφερειακής Ενότητας ή Δήμου) ως μέσο και οδηγό για την επιβολή του φόρου

στον τόπο αυτόν σε επόμενες περιόδους (Filippinetal., 2013). Επίσης για να αποφευχθούν στη σχετική έρευνά τους πιθανά προβλήματα στη χρήση μεμονωμένων υποκειμενικών αντιλήψεων, οι αναλυτές διαμόρφωσαν ένα αντικειμενικό μέτρο χρησιμοποιώντας πληροφορίες σχετικά με τη δραστηριότητα των ελεγκτικών αρχών και οργάνων σε τοπικό επίπεδο, αφού διαχώρισαν τη συσχέτισή της με την τοπική ανάπτυξη, το μέγεθος του πληθυσμού και το ποσοστό φορολογικής παραβατικότητας.

Τα αποτελέσματα της ανωτέρω έρευνας έδειξαν ότι πράγματι η ένταση και η στόχευση της επιβολής της φορολογίας και άλλες μεταβαλλόμενες παράμετροι επηρεάζουν τη φορολογική ηθική και ότι τα υψηλά επίπεδα φορολογικής ηθικής, σε αντίθεση με τα χαμηλά, επηρεάζονται λιγότερο από την ισχύ της επιβολής της φορολογίας – και μάλιστα σε περιβάλλον με κοινά χαρακτηριστικά με την Ελλάδα, την Ιταλία⁶ (PricewaterhouseCoopers, 2016). Επομένως η ισχυρότερη επιβολή του φόρου, εκτός από τον περιορισμό της «κερδοφορίας» της φοροδιαφυγής, άρα του ουσιαστικού περιορισμού της, διαμορφώνει και τη συμπεριφορά των φορολογουμένων ενισχύοντας το κίνητρό τους να συμμορφώνονται φορολογικά.

Γίνεται κατανοητό ότι τα χαρακτηριστικά ενός φορολογικού συστήματος έχουν καθοριστικές επιπτώσεις στη φορολογική ηθική και τη φορολογική συμμόρφωση. Για παράδειγμα μια υψηλή φορολογική επιβάρυνση καθιστά τους φορολογούμενους πιο επιρρεπείς στην δικαιολόγηση της φοροδιαφυγής και της μη απόδοσής του φόρου. Διαπιστώνεται επίσης ότι ο βαθμός της περιφερειακής αναδιανομής φορολογικής συνεισφοράς και αντίστοιχων οφελών (δημόσιων παροχών) έχει σημασία. Ο πολίτης των περιοχών (χωρών, Περιφερειών, Δήμων κλπ.) που είναι καθαρά συνεισφέρουσες, δηλαδή πληρώνουν περισσότερα χωρίς να απολαμβάνουν αντίστοιχες παροχές, μπορεί να θεωρήσει πιο αποδεκτό να μην πληρώσει φόρους προκειμένου να «βελτιώσει» την αμεροληψία του συστήματος σε γενικό επίπεδο (κοινοτικό, εθνικό κλπ.). Ωστόσο ο ρόλος που διαδραματίζει η ισχύς επιβολής της φορολογίας στην εξήγηση του επιπέδου φορολογικής ηθικής τυγχάνει λίγης προσοχής. Τα δεδομένα υποστήριξης αυτής της σχέσης στην διαδικασία επιλογής της φορολογικής ή μη-συμμόρφωσης συχνά περικλείουν υποκειμενικές εκτιμήσεις για την πιθανότητα αποκάλυψης της παραβατικής συμπεριφοράς. Έτσι πολίτες που παρουσιάζουν

⁶PricewaterhouseCoopers(2016) : «Γενικά η φορολογική συμπεριφορά των πολιτών της Ελλάδας φαίνεται να μη διαφέρει στατιστικά από τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες.»

υψηλότερη φορολογική ηθική τείνουν να υπερεκτιμούν την πιθανότητα ελέγχου τους και αντίστροφα.

Έχει επίσης υποστηριχθεί (Braithwaite et al., 2007) ότι το πιο αποτελεσματικό ρυθμιστικό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται όταν η κανονιστική διαδικασία μπορεί να περιορίσει την ευαισθησία «ανάληψης ελέγχου» και «αίσθησης καταπίεσης» και να ενισχύσει την «ηθική σκέψη». Όπως είδαμε ήδη η προσέγγιση της ανταποκρίσιμης ρύθμισης είναι το βασικό εργαλείο που ενθαρρύνει τις φορολογικές αρχές να διαβάσουν τις κινητήριες στάσεις, να κατανοήσουν τις ευαισθησίες που τις διαμορφώνουν και να προσαρμόσουν ανάλογα την κανονιστική παρέμβαση.

Σε μία άλλη περίπτωση μετά από μελέτες και έρευνες πανεπιστημιακών στην Αυστραλία το 1998 συστήθηκε η CashEconomyTaskForce η οποία κάλεσε τη Φορολογική Αρχή (ATO) να κατανοήσει καλύτερα όχι μόνο τα ιδιαίτερα επιχειρηματικά χαρακτηριστικά των φορολογουμένων, αλλά και τη φύση της βιομηχανίας στην οποία ανήκουν, τους οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν ευρύτερα την εν λόγω βιομηχανία και κοινωνία, καθώς και τους ψυχολογικούς και κοινωνιολογικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τις αποφάσεις των φορολογουμένων σχετικά με τις ενέργειες που θα αναλάβουν για την εκπλήρωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων (Braithwaite, 2002). Διατυπώθηκε ότι κανένας από αυτούς τους παράγοντες δεν μπορεί να αποτελεί μοναδική αιτία συμπεριφοράς του φορολογούμενου, αλλά είναι δυνατό να εντοπιστεί ένας συνδυασμός παραγόντων που είναι πιθανότερο να επηρεάζουν τη συμπεριφορά ορισμένων κατηγοριών φορολογουμένων. Προκειμένου λοιπόν η φορολογική υπηρεσία να αλλάξει πορεία, είναι απαραίτητο να φανεί δίκαιη και ορθολογική σε εκείνους που είναι πρόθυμοι να συνεργαστούν και να επικεντρωθεί στις δυνατότητες επιβολής σε εκείνους που αγνοούν κατάφωρα τις φορολογικές υποχρεώσεις τους.

6.3. Διαμόρφωση Φορολογικής Συνείδησης

Σχετικά με την Ελλάδα μετά από πολλά χρόνια εικονικής ευημερίας τα αιφνίδια οικονομικά προβλήματα και ο κατακλυσμός φορολογικών μέτρων οδήγησαν τους πολίτες σε μια νέα πραγματικότητα. Με αφετηρία την υποβάθμιση του βιοτικού τους

επιπέδου, οι Έλληνες αναζητούν τα αίτια και επιχειρούν να υιοθετήσουν καθοριστικές τομές για την επίλυση του προβλήματος. Ανάμεσα σ' αυτά τα αίτια, κυρίαρχη θέση κατέχει η έλλειψη φορολογικής συνείδησης. Ο φορολογούμενος καλείται να αντιληφθεί τη σπουδαιότητα της συνεισφοράς του στα φορολογικά έσοδα της χώρας, να προθυμοποιηθεί να συμβάλει σε αυτά και να αποδεσμευθεί από την εξάρτησή του από το κράτος.

Σχετική έρευνα στην Ελλάδα (Γρηγορέλη, 2018) παρατηρεί ότι όσον αφορά τη φορολογική συνείδηση παρατηρείται ότι παρουσιάζεται ενισχυμένη σε αντίθεση με τα αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών. Στην ίδια έρευνα τέθηκε μια ερώτηση ανοικτού τύπου στην οποία οι επιχειρήσεις πρότειναν τον αποτελεσματικότερο τρόπο μείωσης της φοροδιαφυγής και συγκεκριμένα προτάθηκε:

κατά 47% να επέλθει μείωση των φορολογικών συντελεστών,
κατά 14% να υπάρχει σταθερό φορολογικό σύστημα,
κατά 12% να δοθούν κίνητρα για παραγωγή / ανάπτυξη / επενδύσεις
και ακολουθούν μέτρα όπως οι αυστηρότεροι έλεγχοι, οι ηλεκτρονικές συναλλαγές και η ελαχιστοποίηση της γραφειοκρατίας.

Αν και η έρευνα έγινε στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας είναι προφανές ότι το φορολογούμενο κοινό προτιμά λύσεις που δεν «ενοχλούν» και δεν δυσκολεύουν την εκτέλεση των δράσεών του. Δε φαίνονται προθέσεις συνεργασίας και μείωσης της απόστασης με τις φορολογικές και ελεγκτικές αρχές (με ελέγχους, διαφανείς συναλλαγές κλπ.). Επομένως με μία δεύτερη σκέψη μπορεί να αμφισβητηθεί η «ενισχυμένη φορολογική συνείδηση» που διέκρινε η ίδια έρευνα.

Κάθε σύγχρονη και οργανωμένη χώρα πρέπει να διέπεται από φορολογική κουλτούρα. Σχετικές απόψεις αναφέρουν ότι ο πολίτης με φορολογική κουλτούρα αντιλαμβάνεται ότι τα φορολογικά έσοδα της χώρας του επιστρέφουν σε αυτόν, είτε βελτιώνοντας το βιοτικό του επίπεδο είτε επιβάλλοντάς του μελλοντικά χαμηλότερη φορολογία (Γιώγος, 2014). Οι περιπτώσεις ανεύθυνης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς και η αδυναμία ή αποφυγή φορολογικής συμμόρφωσης έχει ως αποτέλεσμα την αναζήτηση νέων μέτρων. Οι αναποτελεσματικοί κρατικοί μηχανισμοί, η εισφοροδιαφυγή, ο κρατικός παρεμβατισμός, η διαφθορά, η ανεργία και κυρίως η έλλειψη φορολογικής συνείδησης αποτελούν ορισμένες από τις βασικές αιτίες της παραοικονομίας. Η αμφισβήτηση, η έλλειψη εμπιστοσύνης στο κράτος και

τις υπηρεσίες του, η άνιση φορολογική μεταχείριση, η διαφθορά και η γραφειοκρατία οδηγούν το φορολογούμενο στο συμπέρασμα ότι «δεν υπάρχει κράτος».

Κατά συνέπεια μια κοινωνία με τις ανωτέρω αντιλήψεις αδυνατεί να διορθωθεί και να εξελιχθεί. Η καχυποψία στη σκέψη του πολίτη, αποτελεί εμπόδιο για τη συνεργασία του με τις διοικητικές αρχές. Η χαλαρή φορολογική συνείδηση απενοχοποιεί τον πολίτη και τον κάνει να θέλει να τιμωρήσει το κράτος για την επιπόλαιη αντιμετώπισή του. Η σχέση πολίτη – κράτους είναι αμφίδρομη και απαιτείται κλίμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας για την άμβλυνση των προβλημάτων.

Σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης, οι απόψεις για το σύστημα μέσα στο οποίο πρέπει να εδραιωθούν η φορολογική ηθική και συμμορφωση, πρέπει να αναθεωρηθούν και να γίνουν καθοριστικές τομές από όλες τις σχετιζόμενες πλευρές. Απαιτείται ορθολογική και ώριμη αντιμετώπιση του προβλήματος. Η φορολογική συνείδηση θα αναπτυχθεί μέσα από την υιοθέτηση και εφαρμογή των κινήτρων φορολογικής συμμόρφωσης, όπως αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Συγκεκριμένα από την πλευρά της πολιτείας θα πρέπει:

- ♦ Να μειωθούν οι φόροι και οι συντελεστές, με στόχο την ανακούφιση του πολίτη.
- ♦ Να θεσμοθετήσει ένα δίκαιο, σταθερό και διαφανές φορολογικό σύστημα, με στόχο να κερδίσει την εμπιστοσύνη του πολίτη, να ενισχύσει την επιχειρηματικότητα και την αγορά.
- ♦ Να αξιοποιηθούν οι φυσικοί πόροι, η γεωργία και ο τουρισμός, με στόχο την οικονομική ανάπτυξη.
- ♦ Να οργανωθεί κρατικός μηχανισμός με στόχο την καλύτερη εξυπηρέτηση του πολίτη.
- ♦ Να δημιουργηθεί ένα πιο ανθρωποκεντρικό σύστημα φορολογικής μεταρρύθμισης, με στόχο τη βιοτική και οικονομική εξέλιξη του πολίτη.

Αυτές και άλλες πολλές προσπάθειες μπορούν να συμπεριληφθούν σε μια συζήτηση για την ανάπτυξη φορολογικής συνείδησης, ευελπιστώντας ότι όλες αυτές οι ενέργειες θα οδηγήσουν σε:

- ♦ Αλλαγή νοοτροπίας και βελτίωση φορολογικής ηθικής και δεοντολογίας με απόκτηση φορολογικής κουλτούρας.

- ♦ Φορολογικά ώριμους και υπεύθυνους πολίτες υπεύθυνους.
- ♦ Δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας.
- ♦ Ανακούφιση των ελληνικών νοικοκυριών και επιχειρήσεων.
- ♦ Εξάλειψη του φαινομένου της παραοικονομίας και της διαφθοράς και κατά συνέπεια μείωση του δημόσιου ελλείμματος.
- ♦ Κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Συμπεράσματα

Η προσέγγιση του θέματος και τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν, σε συνδυασμό με τις διαθέσιμες εμπειρικές εκτιμήσεις για τη φορολογική μη-συμμόρφωση, υποδηλώνουν ότι το πρόβλημα της φοροδιαφυγής είναι υπαρκτό, χρόνιο και εκτεταμένο. Η πολυπλοκότητα των φορολογικών συστημάτων σε συνδυασμό με τη διάρθρωση των σύγχρονων οικονομιών τείνουν να συντηρούν την πιθανότητα, τα πεδία και ταμέσα φοροδιαφυγής, σε συνδυασμό με τις αδυναμίες του ελεγκτικού και του εισπρακτικού μηχανισμού που εντείνουν το πρόβλημα.

Ωστόσο παρά την πολυπλοκότητα των συστημάτων και τις μικρές ή μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ τους ανά περιοχή και περίοδο υπάρχουν συγκεκριμένα μοντέλα απεικόνισης των διαδικασιών και των συμμετεχόντων της φορολογικής συμμόρφωσης. Αυτά τα μοντέλα που ερευνούν τα κίνητρα της επιλογής στάσης και δράσης, τα επίπεδα ρύθμισης και τις απαιτήσεις αντίδρασης και αντιμετώπισης των στάσεων ενισχύουν μια ολοκληρωμένη κατανόηση του θέματος και κατ' επέκταση την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων και πιθανών προτάσεων.

Βασικό ρόλο στη φορολογική (μη) συμμόρφωση έχουν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι φορολογούμενοι. Οι διαμορφωτές των φορολογικών δεδομένων των οικονομιών οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους τις θεμελιώδεις αρχές της Φορολογίας. Βασική προϋπόθεση της διακοπής του φαύλου κύκλου της φοροδιαφυγής είναι ο σεβασμός των αρχών αυτών. Επίσης απαιτείται μεγαλύτερη αποφασιστικότητα, ριζικές τομές σε πολλαπλά επίπεδα και συστηματική και συνεκτική προσπάθεια σε όλα τα στάδια της φορολογικής διαδικασίας, από το σχεδιασμό της πολιτικής και τον έλεγχο των φορολογούμενων έως την εκτέλεση των κυρώσεων και τη διαμόρφωση υγιούς φορολογικής συνείδησης. Έπειτα από την πλευρά τους οι φορολογούμενοι οφείλουν να επιδείξουν υψηλά επίπεδα φορολογικής ηθικής, πρόθεση συνεργασίας με τις φορολογικές αρχές και να υπομείνουν κάποιες

«παραγωγικές δυσκολίες» στην πιστή τήρηση των κανόνων, που αν είναι πλέον δίκαιοι και αποδοτικοί οι όποιες δυσκολίες τους θα αντιμετωπίζονται όλο και πιο εύκολα.

Η ηθική και η δεοντολογία αποτελούν βασικούς συντελεστές της φορολογικής συμμόρφωσης αλλά και της αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Σε οποιοδήποτε φορολογικό περιβάλλον υπάρχουν προβλήματα συμμόρφωσης, ελέγχου ή είσπραξης της φορολογίας, εύκολα θα διαπιστωθούν σε αυτό ελλείμματα ηθικής στο κοινό και απουσία ή κενά στους κώδικες δεοντολογίας των αρμόδιων επαγγελματιών.

7.2 Προοπτική – Προτάσεις

Κατά τη μελέτη του θέματος της εργασίας αποδείχθηκε ότι τα τεχνικά χαρακτηριστικά ενός φορολογικού συστήματος, όπως το ύψος των φορολογικών συντελεστών, ο τρόπος επιβολής και είσπραξης των φόρων, τα κίνητρα, οι κυρώσεις κ.α., έχουν καθοριστικές επιπτώσεις στη φορολογική ηθική και συμμόρφωση. Με βάση τα χαρακτηριστικά αυτά και τις αλληλεπιδράσεις τους με τη φορολογική (μη) συμμόρφωση καταλήγουμε σε διάφορες προτάσεις για τη διαχείριση της φοροδιαφυγής και τη βελτίωση των επιπέδων ηθικής.

Οι περιορισμοί στην περαιτέρω έρευνα του θέματος έχουν να κάνουν κυρίως με τις πολύπλοκες νομοθεσίες. Τα περισσότερα κράτη διαμορφώνουν πολύπλοκα φορολογικά περιβάλλοντα και ακόμη χειρότερα παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές στα χαρακτηριστικά τους σε σχέση με άλλα κράτη, κάτι που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τη συνολική μελέτη του φαινομένου της φοροδιαφυγής και της αντίστοιχης φορολογικής ηθικής. Οι τεχνικοί περιορισμοί που τίθενται από την πολυπλοκότητα και την ανομοιογένεια των φορολογικών συστημάτων είναι ο σημαντικότερος περιορισμός που εμφανίζεται στη σχετική έρευνα. Επίσης οι ιδιαίτεροι πολιτιστικοί και κοινωνικοί παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τη διαφάνεια, τη σκοπιμότητα και τις ανάγκες ενός φορολογικού συστήματος προκαλούν επιπλέον δυσχέρεια στη διερεύνηση των δυνατοτήτων αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής και ενίσχυσης της φορολογικής ηθικής.

Για την Ελλάδα διακρίνονται ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του πολύπλοκου φαινομένου της φοροδιαφυγής. Αναμφισβήτητα οι κατευθύνσεις αυτές θα πρέπει να είναι (α) η απλοποίηση της νομοθεσίας και ο εξορθολογισμός του ρυθμιστικού πλαισίου με τη δημιουργία δίκαιου και σταθερού φορολογικού συστήματος, (β) η αναδιοργάνωση και κινητοποίηση των φορολογικών αρχών σε συνδυασμό με αλλαγές στις διαδικασίες ρύθμισης και ελέγχου, στη δομή των επιχειρήσεων και στο αναπτυξιακό μοντέλο και (γ) η εξασφάλιση υψηλού επιπέδου φορολογικής ηθικής και η δημιουργία φορολογικής κουλτούρας και συνείδησης και ενός συστήματος κινήτρων για φορολογική συμμόρφωση. Αυτές φαίνονται να είναι οι τρεις προτάσεις με μακροπρόθεσμο ορίζοντα για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και άλλων παραβατικών φαινομένων.

Πιο συγκεκριμένα και σε διεθνές επίπεδο, τα σύγχρονα φορολογικά συστήματα θα πρέπει να επιτρέπουν την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ υπηρεσιών και κρατών, τη δημιουργία διεθνούς φορολογικού μητρώου, τη βελτίωση της πρόσβασης των φορολογικών αρχών σε πληροφορίες σχετικά με τη μετακίνηση κεφαλαίων, την ευθυγράμμιση των διοικητικών και ποινικών κυρώσεων για φορολογικά αδικήματα. Πιο μακροπρόθεσμα και συγκεκριμένα στην Ε.Ε. η δημιουργία μεθοδολογίας για τη διενέργεια κοινών ελέγχων, η διευκόλυνση της άμεσης πρόσβασης σε εθνικές βάσεις δεδομένων για την άμεση φορολογία και η ανάπτυξη μιας ενιαίας νομικής βάσης για τη διοικητική συνεργασία για όλους τους φόρους, αποτελούν εφικτούς στόχους που ήδη επεξεργάζονται τα αρμόδια θεσμικά όργανα.

Οι τρόποι δράσης των αρχών για την αντιμετώπιση της Φοροδιαφυγής είναι πολλοί, αλλά φαίνεται να επικρατούν αυτοί που λειτουργούν κατασταλτικά και όχι προληπτικά. Αυτό πρέπει να αλλάξει. Όπως έγινε κατανοητό η συμπεριφορά των φορολογουμένων εξαρτάται και επηρεάζεται από οικονομικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς και παράγοντες, όπως το αίσθημα δικαίου, η φορολογική ηθική και η εμπιστοσύνη απέναντι στο κράτος και τα όργανά του. Με την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και την αξιοποίηση των κρατικών εσόδων σε καίριους τομείς της κοινωνίας, όπως η δημόσια εκπαίδευση και υγεία, και με τη δημιουργία εκσυγχρονισμένης και αποτελεσματικά λειτουργούσας Φορολογικής Διοίκησης, θα μπορούμε να ελπίζουμε σε αντιστροφή της αντίληψης των πολιτών για το κράτος, θα

ενισχυθεί το αίσθημα δικαιολογημένης εμπιστοσύνης τους απέναντι σε αυτό, και κατά συνέπεια θα καλλιεργηθεί η παιδεία για τη φορολογική τους συμμόρφωση.

Η ενίσχυση της φορολογικής συνείδησης με τα αρχικά άυλα θετικά αποτελέσματά της για το δημόσιο συμφέρον είναι ίσως οσημαντικότερος παράγοντας της συμμόρφωσης, καθώς προωθεί την αυτορρύθμιση των φορολογουμένων και τη μικρότερη δυνατή σπατάλη πόρων στην καταστολή της φοροδιαφυγής. Παράλληλα με την απλοποίηση, τη σταθεροποίηση και τον εκσυγχρονισμό των φορολογικών συστημάτων, θεσμικά όργανα και φορολογούμενοι οφείλουν να στραφούν αμοιβαία στη βελτίωση του επιπέδου ηθικής και τη δημιουργία φορολογικής συνείδησης. Με αυτό τον τρόπο λειτουργώντας προληπτικά θα διασφαλιστούν μακροπρόθεσμα υψηλά επίπεδα φορολογικής ηθικής και θα δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας και τη δημιουργία μιας δικαιότερης πολιτείας και μιας ευνομούμενης μελλοντικής κοινωνίας.

Ο τομέας της Φορολογίας έχει μεγάλα περιθώρια για εναρμόνιση των συστημάτων, των κανόνων και των πλαισίων δράσης των εμπλεκόμενων φορέων και οντοτήτων διεθνώς. Παράλληλα με την εναρμόνιση του διεθνούς φορολογικού περιβάλλοντος θα εναρμονιστούν και οι μέθοδοι επιβολής της φορολογίας και αντίμετώπισης των φαινομένων φοροδιαφυγής, καθώς και των στρατηγικών ενίσχυσης της φορολογικής ηθικής. Συνεπώς προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθεί κυρίως η σχετική έρευνα των επιστημόνων και των επαγγελματιών του τομέα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσσες Πηγές

Alm, J. and Torgler, B. (2006). 'Culture differences and tax morale in the United States and in Europe'. *Journal of Economic Psychology*, 27, pp.224–246.

Alstadsæter A., Johannesen, N. and Zucman, G. (2018). 'Tax Evasion and Inequality'. *R&R American Economic Review*, NBER working paper 23772.

Braithwaite, V. (2002). *Taxing Democracy*. Australia: Ashgate Publishing Ltd.

Braithwaite, V., Murphy, K., and Reinhart, M. (2007). 'Taxation Threat, Motivational Postures, and Responsive Regulation'. *LAW & POLICY*, 29 (1).

Commission of the European Communities (2009). 'Promoting Good Governance in Tax Matters'. COM/2009/0201 final, 28th April.

Daude, C., Gutiérrez, H. and Melguizo, Á. (2013). 'What Drives Tax Morale? A Focus on Emerging Economies'. *Hacienda Pública Española*, IEF, 207 (4), pp. 9-40.

Doyle, E., Frecknall-Hughes, J. and Summers, B. (2014). 'Ethics in Tax Practice: A Study of the Effect of Practitioner Firm Size'. *Journal of Business Ethics*, Springer, 122 (4), pp. 623-641.

European Commission (2010), 'Tax and Development – Cooperating with Developing Countries on Promoting Good Governance in Tax Matters', COM(2010)163 final, 21st April.

Filippin, A., Fiorio C. and Viviano, E. (2013). 'The effect of tax enforcement on tax morale'. *European Journal of Political Economy*, 32(3), pp. 320-331.

- Foster Back, P. (2013). 'Avoiding tax may be legal, but can it ever be ethical?'. *The Guardian*, 23rd April, [Online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/avoiding-tax-legal-but-ever-ethical> [31 Ιουλίου 2018].
- Kaditi, E. and Nitsi, E. (2011). 'Recent evidence on taxpayers' reporting decision in Greece: A quantile regression approach'. [Online]. Διαθέσιμο στο: https://www.kepe.gr/pdf/D.P/DP%20116_b.pdf [25 Ιουλίου 2018].
- Kountouris, Y. and Remoundou, K. (2013). 'Is there a cultural component in tax morale? Evidence from immigrants in Europe'. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier, 96(3), pp. 104-119.
- Marshall, R., Smith, M. and Armstrong, R. (2010). 'Ethical issues facing tax professionals: A comparative survey of tax agents and practitioners in Australia'. *Asian Review of Accounting*, 18 (3), pp.197-220.
- McGee, R. (2006). 'Three Views on the Ethics of Tax Evasion'. *Journal of Business Ethics*, 67 (1), pp. 15-35.
- OECD Publishing (2014). 'Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy'. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project.
- Pickhardt, M. and Prinz, A. (2014). 'Behavioral dynamics of tax evasion – A survey'. *Journal of Economic Psychology*, 40 (3), pp.1-19.
- Slemrod, J. (2007). 'Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion'. *Journal of Economic Perspectives*, 21 (1), pp. 25-48.
- Spicer, M. and Becker, L. (1980). 'Fiscal inequity and tax evasion: An experimental approach'. *National Tax Journal*, 33 (2), pp. 171-175.
- Torgler, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale. A Theoretical and Empirical Analysis*. UK: Edward Elgar Publishing.

Torgler, B. and Schneider, F. (2007). 'Shadow Economy, Tax Morale, Governance, and Institutional Quality: A Panel Analysis'. *CESifo Institute for Economic Research*, Working Paper No.1923.

Williams, C. and Krasniqi, B. (2017). 'Evaluating the individual- and country-level variations in tax morale: Evidence from 35 Eurasian countries'. *Journal of Economic Studies*, 44 (5), pp.816-832.

Zucman, G. (2014). 'Taxing across Borders: Tracking Personal Wealth and Corporate Profits'. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (4), pp.121–148.

Ελληνικές Πηγές

PricewaterhouseCoopers (2016). World Tax Summaries – Ηφορολογία στην Ελλάδα. Μάιος. [Online]. Διαθέσιμο στο: www.pwc.com/taxsummaries [15 Ιουλίου 2018].

Βασαρδάνη, Μ. (2011). «Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Μια Γενική Επισκόπηση». Στην: Τράπεζα της Ελλάδος, «*Οικονομικό Δελτίο*», 35, σελ. 15-25.

Γιώγος, Δ. (2014). «Φορολογική Συνείδηση “εδώ και τώρα”», *Accountancy Greece*, ΙΕΣΟΕΛ, Ιανουάριος. [Online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.accountancygreece.gr/φορολογικη-συνειδηση/> [15 Ιουλίου 2018].

Γρηγορέλη, Δ. (2018). «Φοροαποφυγή - Φοροδιαφυγή και οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα». *Forin - Οικονομικές Ειδήσεις*. [Online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.forin.gr/articles/article/23219> [16 Ιουλίου 2018].

Δημήτραινας, Γ. (2011). *Εγκλήματα φοροδιαφυγής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

διαNEOσις - *Ernst & Young* (2016). Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα – Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της. Ιούνιος. [Online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/research/> [22 Ιουλίου 2018].

*Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (2017). «Ετήσια Έκθεση 2016/2017»,
Νοέμβριος.*

*Τάτσος, Ν. (2001). Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Ίδρυμα
Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. Αθήνα: Παπαζήσης.*

*Τμήμα Φορολογίας και Κυπριακή Ακαδημία Δημόσιας Διοίκησης - Γραφείο Τύπου και
Πληροφοριών (2016). Κώδικας Ηθικής και Δεοντολογίας του Τμήματος
Φορολογίας.*